

Gal jau metas keisti Seimo rinkimų tvarką?

Rolandas Tučas

Vilniaus universiteto Chemijos ir geomokslų fakulteto Geomokslų instituto docentas
El. paštas: rolandas.tucas@gf.vu.lt

Giedrius Kanapka

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas
El. paštas: giedrius.kanapka@tspmi.stud.vu.lt

Santrauka. Šiame straipsnyje aptariama Seimo rinkimuose taikomos mišrios paralelinės rinkimų sistemos problematika, daugiau dėmesio skiriant jos geografiniam aspektui – demografinių procesų nulemtu dažno vienmendačių rinkimų apygardų perbraižymo keliamoms problemoms. Straipsnyje pristatomi rinkimų apygardų nustatymo principai ir būdai kitose šalyse, 2016 m. ir 2020 m. Seimo rinkimams skirtų vienmendačių apygardų ribų perbraižymo metu sukaupta patirtis ir išskiriamos kilusios problemos. Straipsnyje aptariamas Lietuvos rinkimų sistemos problemas rekomenduojama išspręsti taip: ateityje renkant Seimą taikyti tik proporcingą rinkimų sistemą, valstybę padalijus į 6 daugiamačiates apygardas (7-oji apygarda – užsienyje gyvenantiems mūsų šalies piliečiams), kurios būtų sudarytos apskričių pagrindu, mažesnes apskritis sujungus tarpusavyje. Panaši tvarka Lietuvoje renkant Seimą buvo taikoma XX a. trečiame dešimtmetyje, todėl šią reformą tiktų vadinti tarpukaryje buvusios Seimo rinkimų tvarkos restitucija.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai, rinkimų sistemos, vienmendačios rinkimų apygardos, daugiamačiatės rinkimų apygardos, rinkimų apylinkės.

Maybe It's Time to change the Order of the Seimas Elections?

Summary. This article discusses the problems of the mixed parallel voting electoral system applied in the Seimas elections, paying more attention to its geographical aspect – the problems caused by the frequent redrawing of single-member constituencies due to demographic processes. The article presents the principles and methods of electoral constituency delimitation in other countries, the experience gained during the redrawing of

Received: 21/02/2022. Accepted: 10/11/2022

Copyright © 2022 Rolandas Tučas, Giedrius Kanapka. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

the boundaries of single-member constituencies for the 2016 and 2020 Seimas elections, and highlights the problems encountered. The problems of the Lithuanian electoral system discussed in the article are recommended to be solved in the future by using only proportional representation for the election of the Seimas, dividing the state into 6 multi-member constituencies (the 7th constituency is for citizens of our country living abroad), which would be formed on the basis of counties, merging smaller counties together. A similar procedure for the election of the Seimas in Lithuania was applied in the third decade of the 20th century, therefore, this reform should be called the restitution of the interwar parliamentary elections.

Keywords: Seimas elections of the Republic of Lithuania, electoral systems, single-member constituencies (electoral districts), multi-member constituencies (electoral districts), electoral wards.

Ivadas

Akivaizdžiai pribrendusi Seimo rinkimų sistemos reforma vis dažniau tampa diskusijų objektu. Kad Seimo rinkimų tvarka yra keistina, ne kartą yra teigę ne tik politikai, dažnai apie jos trūkumus užsimenama ir Lietuvos politologų tyrimų išvadose. Tačiau susidaro įspūdis, kad šių tyrimų rezultatų sklaida dažniausiai apsiriboja tik akademinė bendruomene ir retai kada persikelia į politinių diskusijų lauką. Galbūt tai ir yra viena iš priežasčių, kodėl taip kardinaliai skiriasi įvairių politikų požiūris vertinant mažoritarinę ir proporcinę rinkimų sistemas, skiriasi ir jų teikiami siūlymai.

Nors rinkimų sistemos gali būti tipologizuojamos pagal rinkimuose naudojamą formulę, apygardos dydį ir biuletenio struktūrą, akademinėje literatūroje daugiausia yra išskiriami trys pagrindiniai blokai – mažoritarinė sistema, proporcinė sistema ir mišri sistema¹. Mažoritarinė sistema užtikrina principo „laimėtojas pasiima viską“ įgyvendinimą. Tokia sistema koreliuoja su stabilios vienos partijos vyriausybės formavimusi, mažu didelių ir reikšmingų partijų skaičiumi. Tokiu atveju nukenčia reprezentacija – dalies rinkėjų balsams nėra atstovaujama, sistema yra palanki didelėms partijoms, tačiau

¹ André Blais ir Louis Massicotte, „Electoral Systems“, in *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*, ed. Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi ir Pippa Norris (London: SAGE Publications, 2002), 40–42.

kartu vyriausybės tampa stabilesnės, greičiau suformuojamos, o partijos yra pasirengusios perimti valdžią į savo rankas ir įgyvendinti per rinkimus siūlomą programą². Proporcinė sistema savo ruožtu yra sukurta siekiant įgyvendinti kuo tolygesnį visos visuomenės reprezentavimą. Tai lemia didesnę parlamento fragmentaciją, mažiau stabilias vyriausybes, bet į parlamentą gali papulti mažesnės partijos, kurios atstovauja platesniam idėjų ir elektorato spektrui, yra iššvaistoma mažiau balsų. Tobulos sistemos nėra, tad demokratijoms tenka rinktis tarp atstovavimo ir stabilios bei atskaitingos vyriausybės. Abiejų turėti neįmanoma³. Mišrios sistemos gali būti skirstomos į kompensacines ir paralelines. Kompensacinėse sistemose proporcinio elemento mandatai yra paskirstomi taip, kad būtų ištaisytas mažoritarinio elemento sukeltas neproporcingumas. O mišrioje paralelinėje sistemoje abi jos dalys tarpusavyje yra nepriklausomos⁴.

Lietuvoje naudojama kaip kompromisinis variantas pasirinkta⁵ mišri paralelinė sistema, kuri atspindėjo Sąjūdžio atstovų palaikytą mažoritarinę sistemą ir LDDP, liberalų bei socialdemokratų siūlytą taikyti proporcinę rinkimų sistemą. Į Lietuvoje naudojamą sistemą panašios ar tokios pačios mišrios paralelinės sistemos dar buvo pasirinktos ir tebėra naudojamos Japonijoje, Pietų Korėjoje, Taivane, Tailande ir Ukrainoje⁶. Tiesa, 2023 m. rinkimai į Aukščiausiąją Radą

² Pippa Norris, „Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems“, *International Political Science Review* 18, nr. 3 (July 1997): 297–312, <https://doi.org/10.1177/019251297018003005>.

³ John M. Carey ir Simon Hix, „The Electoral Sweet Spot: Low-Magnitude Proportional Electoral Systems“, *American Journal of Political Science* 55, nr. 2 (February 2011): 383–397, <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2010.00495.x>.

⁴ Mažvydas Jastramskis, „Effects of the Mixed Parallel Electoral System in Lithuania: The Worst of All Worlds?“ *Parliamentary Affairs* 72, nr. 3 (July 2019): 561–587, <https://doi.org/10.1093/pa/gsy030>; Vaidas Morkevičius, „Padalytas balsavimas 1996–2016 metų Seimo rinkimuose: mastas ir pobūdis“, *Politologija* 88, nr. 4 (2017 gruodis): 105–141, <https://doi.org/10.15388/Polit.2017.4.11160>.

⁵ Algis Krupavičius ir Robertas Pogorelis, „Rinkimų sistema ir rinkimai“, in *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, sud. Algis Krupavičius ir Alvidas Lukošaitis (Kauņas: Poligrafija ir informatika, 2004), 243–296.

⁶ Blais ir Massicotte, „Electoral Systems“, 46.

Ukrainoje jau turėtų būti vykdomi naudojant tik proporcinio atstovavimo sistemą⁷.

Teoriškai mišri paralelinė sistema turėtų mažinti partinės sistemos fragmentaciją, palyginti su grynąja proporcinio atstovavimo sistema, tačiau paralelinės sistemos neužtikrina bendro rinkimų rezultatų proporcingumo ir gali išstumti iš parlamento net ir nemažai balsų gavusias partijas. Lietuvoje Seimo rinkimuose piliečiui duodant du balsus (už sąrašą ir už vienmandatininką) norėta tiek užtikrinti platų visuomenės atstovavimą pagal ideologijas, tiek personalizuoti atstovavimą vienmandatėse apygardose. Tačiau taip tik buvo iššvaistoma daug balsų ir vienmandatėse, ir daugiamandatėje apygardoje. Į parlamentą mažesnių partijų atstovai daugiamandatėje apygardoje nepatenka dėl taikomo rinkimų barjero (5 proc. partijoms ir 7 proc. jų koalicijoms). 2020 m. 19,6 proc. (neįskaitant negaliojančių biuletenių) rinkimuose dalyvavusių asmenų daugiamandatėje apygardoje atidavė balsą už politines jėgas, kurios negavo nė vieno mandato. 2016 m. šis skaičius siekė 18,36 proc. Vienmandatėse apygardose laimintys asmenys surenka tik mažą dalį apygardose gyvenančių asmenų balsų (nugalėtojai vienmandatėse antrajame rinkimų ture vidutiniškai surinko 15,9 proc. (2020 m.) ir 14,9 proc. (2016 m.) visų registruotų rinkėjų balsų). Lietuvos parlamento rinkimai pasižymi dideliu neproporcingumu, pagal šį rodiklį iš tirtų Europos šalių Lietuva rikiuojasi ketvirtoje vietoje po Prancūzijos, Jungtinės Karalystės (JK) ir Vengrijos⁸.

Mišrios paralelinės sistemos parlamento rinkimuose buvo išbandytos ir jų atsisakyta Azerbaidžane, Bulgarijoje, Kirgizijoje, Kroatijoje, Šiaurės Makedonijoje, o nuo 2023 m. ir Ukrainoje. Federico Ferrara, Erikas Herronas ir Misa Nishikawa pažymi, kad už sistemą, kokia yra taikoma Lietuvoje, blogesnė yra tik vadinamoji „vieno neperkeliamo balso sistema“⁹. Vaido Morkevičiaus teigimu, Lietuvo-

⁷ „Electoral Code becomes Effective in Ukraine“, *Interfax Ukraine*, paskelbta 2020 m. sausio 1 d., <https://en.interfax.com.ua/news/general/633561.html>.

⁸ Jastramskis, „Effects of the Mixed Parallel Electoral System in Lithuania“, 561–587.

⁹ Federico Ferrara, Erik S. Herron ir Misa Nishikawa, *Mixed Electoral Systems – Contamination and Its Consequences* (New York: Palgrave Macmillan, 2005), <https://doi.org/10.1057/9781403978851>.

je dėl mišrios sistemos egzistavimo yra didelis padalyto balsavimo mastas, tačiau jo pobūdis ir rinkėjų pasirinkimai yra apriboti nusi-stovėjusios partijų konkurencinės erdvės ypatumų¹⁰. Mažvydo Jastramskio teigimu, kadangi sistemų proporcinis ir mažoritarinis ele-mentai neveikia nepriklausomai, atsiranda vadinamasis „apkrėtimo“ efektas¹¹ – Lietuvos rinkimų sistema perima blogąsias abiejų siste-mų savybes. Šalyje dėl mišrios paralelinės sistemos vyrauja didelė fragmentacija, didelis neproporcingumas, rezultatai vienmandatėse apygardose gali ir sustiprinti rinkimų laimėtoją, ir susilpninti. Tiek partijoms, tiek rinkėjams sunku turėti pagrįstų lūkesčių dėl rinkimų rezultatų ir vyriausybės formavimo. M. Jastramskis teigia, kad Lie-tuvai gali būti naudinga pakeisti rinkimų sistemą į proporcinę, o tai užtikrintų labiau nuspėjamą sistemos poveikį rinkimų rezultatams, būtų iššvaistoma mažiau balsų, būtų skatinamas tam tikrų visuome-nės grupių politinis atstovavimas ir galbūt sustiprėtų ir pačios par-tijos¹².

Proporcinę sistemą parlamento rinkimuose jau kelis dešimtme-čius taiko visos mūsų ES kaimynės, tačiau tarp politikų ir visuo-menėje populiariesnis priešingas požiūris – raginama pereiti prie mažoritarinės rinkimų sistemos Seimo ar net savivaldos rinkimuose. 2020 m. Nacionalinės rinkiminės studijos porinkiminė apklausa parodė, kad didesnė dalis Lietuvos gyventojų nepritartų Seimo narių rinkimui tik proporcinė sistema pagal partijų sąrašus. 21,4 proc. as-menų visiškai arba greičiau sutiktų su perėjimu prie vien proporci-nės sistemos, 27,1 proc. – greičiau nesutiktų arba visiškai nesutiktų.

¹⁰ Vaidas Morkevičius, „Padalytas balsavimas Seimo rinkimuose: Lietuvos rinkėjas mėgsta „dienos pietus“ ar renkasi iš viso meniu?“ in *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, red. Mažvydas Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 281–308.

¹¹ Ferrara, Herron ir Nishikawa, *Mixed Electoral Systems – Contamination and its Consequences*; Mažvydas Jastramskis, „Ar turime gerai prognozuojamą rinkimų sistemą?“ in *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, red. Mažvydas Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 227–252.

¹² Jastramskis, „Effects of the Mixed Parallel Electoral System in Lithuania“, 561–587.

Beje, 18,8 proc. gyventojų šiuo klausimu nekrypsta nė į vieną pusę, o 30 proc. – neturi nuomonės¹³.

Tiesa, pastaruoju metu jau ir politikų nuomonė po truputį keičiasi proporcinės rinkimų sistemos naudai – tokios idėjos keltos 2021 m. pirmoje pusėje sudarytos Seimo darbo grupės Lietuvos Respublikos rinkimų sistemos analizei atlikti ir reikalingų įstatymų projektams parengti atstovų¹⁴. Tada mišrios paralelinės rinkimų sistemos pakeitimo į proporcinio atstovavimo rinkimų sistemą tikslingumui diskusijose pritarė Seimo nariai¹⁵ Andrius Vyšniauskas (TS-LKD), Vytautas Mitalas (LP), Andrius Kupčinskas (TS-LKD) ir kiti, tačiau netrukus, įvertinus proporcinės rinkimų sistemos nepopuliarumą visuomenėje, buvo atsisakyta inicijuoti Seimo rinkimų sistemos keitimą siekiant pereiti prie proporcinio atstovavimo rinkimų sistemos. Vertinant kilusią diskusiją susidaro įspūdis, kad nuo rinkimų apygardų perbraižymo „pavargę“ politikai jau vis dažniau svarsto apie Seimo rinkimų tvarkos keitimą, kai būtų atsisakoma dabar įtvirtintos tvarkos ir pasirenkama demokratiškesnė bei paprastesnė proporcinio atstovavimo rinkimų sistema, prasingumą, tačiau tai nereiškia, kad diskusijos neturėtų vykti toliau.

Šios publikacijos tikslas – remiantis teoriniais rinkimų apygardų nustatymo principais ir prieš 2016 m. ir 2020 m. Seimo rinkimus atlikto vienmنداčių apygardų perbraižymo patirtimi diskusijai pateikti alternatyvią Seimo rinkimų teritorinio organizavimo tvarką, kuri galėtų tapti nauju kompromisiniu variantu ir išspręstų dabartinės rinkimų sistemos trūkumus.

¹³ Ainė Ramonaitė et al., „Post-Election Survey, January - February 2021“, *LiDA*, <https://hdl.handle.net/21.12137/KVY7LE>.

¹⁴ „Sprendimas dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos rinkimų sistemos analizei atlikti ir reikalingų įstatymų projektams parengti sudarymo“, *Lietuvos Respublikos Seimas*, priimta 2021 m. kovo 17 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/cd4f9e30872c11eb998483d0ae31615c?jfwid=-2w5iqgbpu>.

¹⁵ „Lietuvos Respublikos Seimo darbo grupės dėl rinkimų sistemų peržiūros posėdis: klausymai su politologais (nuotoliniu būdu)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*, posėdis transliuotas 2021 m. balandžio 6 d., https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35448&p_k=1&p_event_id=16222.

Publikaciją sudaro trys dalys. Pirmojoje pristatomi rinkimų apygardų nustatymo principai ir būdai kitose šalyse. Antrojoje dalyje perteikiama 2016 m. ir 2020 m. Seimo rinkimams skirtų vienmandačių apygardų ribų perbraižymo metu sukaupta patirtis, nurodomos iškilusios problemos. Trečiojoje dalyje pateikiamas siūlymas atsiskyti mišrios paralelinės Seimo rinkimų tvarkos ir pereiti prie kelių daugiamandačių apygardų proporcinio atstovavimo rinkimų sistemos. Kartu šioje dalyje pateikiamas optimalus Lietuvos teritorijos padalijimo į kelias daugiamandates apygardas variantas.

1. Kaip sudaromos rinkimų apygardos?

Rinkimų apygardas analizuoti galima pagal jų dydį, ribas ir jose renkamų atstovų skaičių. Grynąją proporcinę sistemą taikanti šalis rinkimus organizuoti gali vienoje apygardoje, tačiau šis skaičius gali būti ir didesnis. Kuo didesnis apygardų skaičius – tuo mažiau atstovų yra išrenkama kiekvienoje iš jų. Teritorinis rinkimų apygardų apibrėžimas gali veikti rinkimų rezultatų proporcingumą, tautinių bei regioninių mažumų atstovavimo galimybes. Mažesnėse apygardose teritorinio atstovavimo principas yra sustiprinamas, o didesnėse apygardose tai yra sumenkinama. Vienu atveju išrinktas atstovas tampa atskaitingas savo apygardos rinkėjams, kitu – atskaitomybė ir kontrolė perduodama partijoms¹⁶.

Apygardų ribų nustatymui ar perbraižymui daugiausia yra keliami šie kriterijai – nešališkumas, lygybė, reprezentatyvumas, nediskriminavimas, skaidrumas¹⁷. Nešališkumas yra įgyvendinamas apygardų ribas nustatančią instituciją formuojant kaip nuo politikų nepriklausomą įstaigą. Lygybė yra užtikrinama kuo labiau suvienodinant rinkimų apygardų rinkėjų skaičių. Reprezentatyvumas užtikrinamas, kai rinkimų apygardos sudaromos atsižvelgiant į vietos bendruomenes, administracines ribas, geografines ypatybes ir kt. Nediskriminavimo

¹⁶ Krupavičius ir Pogorelis, „Rinkimų sistema ir rinkimai“, 243–296.

¹⁷ „Boundary Delimitation“, *The Electoral Knowledge Network*, „ACE Project“, žiūrėta 2022 m. rugsėjo 28 d., <https://aceproject.org/ace-en/topics/bd/bdb/default>.

principas apima manipuliacijų dėl rasės, odos spalvos, kalbos, religijos ar kt. nebuvimą. Skaidrumas užtikrinamas padarant ribų nustatymo procesą kuo labiau prieinamą visuomenei¹⁸.

Rinkimų apygardų ribas nustatanti ar perbraižanti valstybė taip pat turi nuspręsti, kas braižys apygardų ribas, kokiais pagrindais bus nustatomos šios ribos, kaip dažnai turi būti perbraižomos apygardų ribos, į kokius papildomus kriterijus turi atsižvelgti ribų braižytojai ir kt. Šalyse dažniausiai skiriasi apygardų ribų nustatymo institucijos sudėtis ir šiai institucijai suteikiamo nepriklausomumo laipsnis. Įstatymų leidžiamosios valdžios institucijos gali pačios vykdyti šią funkciją arba perduoti ją nepriklausomoms komisijoms. Pavyzdžiui, JAV Kongreso apygardų ribų nustatymas yra beveik visada pavedamas valstijų įstatymų leidžiamosios valdžios institucijoms. Kitoje spektro pusėje yra daugybė šalių, kuriose tam skirta agentūra ar institucija nustato rinkimų apygardų ribas. Jeigu centrinė agentūra pati nebraižo apygardų ribų, tai ji yra atsakinga už gairių regioninėms ribų braižymo komisijoms nustatymą, perskirstymo proceso priežiūrą ir galutinių sprendimų priėmimą.

Apygardų ribų nustatymo pagrindai, dažnis ir kiti veiksniai įprastai yra nustatomi rinkimų įstatymuose¹⁹. Beveik visose šalyse galiojančiuose rinkimų įstatymuose, remiantis Europos Tarybos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) gerosios rinkimų praktikos kodekse pateikiamomis rekomendacijomis, yra nurodoma, kad apygardos turėtų būti kuo vienodesnės pagal rinkėjų skaičių²⁰. Įstatymuose taip pat yra nurodomos tolerancijos ribos arba leistini nukrypimai nuo rinkėjų skaičiaus apygardose vidurkio. Dar vienas veiksnys, kurį nurodo daugelio šalių įstatymai, yra pagarba vietos

¹⁸ „Electoral Law“, *European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission)*, priimta 2013 m. liepos 3 d., [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL\(2013\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL(2013)006-e).

¹⁹ „Boundary Delimitation“, *The Electoral Knowledge Network „ACE Project“*.

²⁰ „Code of Good Practice in Electoral Matters“, *European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission)*, priimta 2002 m. spalio 18–19 d., [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e).

bendruomenėms. Kai kuriose šalyse, ypač besivystančiose, už rinkimų apygardų ribų perbraižymą atsakingų asmenų taip pat prašoma atsižvelgti į susisiekimo galimybes.

Dauguma šalių, kuriose nustatomos rinkimų apygardų ribos, yra nustatčiusios tam tikrą privalomą laiko tarpą, per kurį turi būti peržiūrėtos galiojančios ribos. Universaliai taikomo perbraižymo laikotarpio nėra. Pavyzdžiui, Kanadoje, Indijoje, Japonijoje, Kenijoje, Malaizijoje ir kitur galioja nuostatos, pagal kurias apygardų ribos turi būti nustatomos ne rečiau kaip kas 10 metų. Bahamai, Fidžis, Naujoji Zelandija ir kitos šalys ribas perbraižo ne rečiau kaip kas penkerius metus. Australijoje ribos nustatomos ne rečiau kaip kas septynerius metus. Šalyje galioja unikali apygardų ribų perbraižymo tvarka. Užuot naudojus faktinius rinkėjų skaičiaus duomenis, federalinės rinkimų apygardos perbraižomos remiantis demografinėmis prognozėmis, kad apygardose esančių rinkėjų skaičius susivienodins po trejų su puse metų, t. y. po septynerių metų Australijos rinkimų apygardų perbraižymo ciklo vidurio. Airijoje daugiamandatės rinkimų apygardos pagal vieno perleidžiamo balso sistemą turi būti nustatomos kas 12 metų²¹.

O štai JK apygardų ribų perbraižymui yra sudarytos tam skirtos komisijos (angl. *Boundary Commissions*), atskirai Anglijai, Škotijai, Velsui ir Šiaurės Airijai, kurios periodiškai kas penkeri metai teikia situacijos apžvalgą ir kas 8–12 metų, atsižvelgdamos į rinkėjų skaičiaus kaitą bei kitas priežastis, perbraižo rinkimų apygardas. Dažniausiai, ypač nuo 2011 m., kai buvo pakeista JK Bendruomenių Rūmų rinkimų tvarka (iki 2011 m. kadencija buvo ketveri metai, nuo 2011 m. – penkeri metai), apygardų ribos peržiūrimos kas 10 metų. Pastaruoju metu, įvertinus spartesnius rinkėjų skaičiaus kaitos apygardose procesus ir siekiant kuo panašesnio rinkėjų skaičiaus apygardose, siekiama apygardų ribas peržiūrėti jau ne kas 8–12, o kas penkerius metus²². Rinkimų apygardų ribos periodiškai ar prirėkus peržiūrimos ir kitose vienokį ar kitokį mažoritarinės rinkimų siste-

²¹ Ibid.

²² Ron Johnston, Charles Pattie ir David Rossiter, „Boundaries in Limbo: Why the Government cannot decide How Many MPs There should be“, *LSE*, publikuota 2019 m. gegužės 1 d., <https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/boundaries-in-limbo/>.

mos variantą naudojančiose valstybėse. Taigi šiuo aspektu Lietuva nėra išimtis, ir mūsų šalyje itin spartūs demografiniai procesai bei siekis užtikrinti lygią rinkimų teisę skatina kartkartėmis peržiūrėti vienmنداčių apygardų ribas.

Maždaug trečdalyje rinkimų apygardų ribas nustatančių šalių nenumatytas joks konkretus laiko tarpas, kuriam praėjus reikia atlikti apygardų ribų peržiūrėjimą. Šiose šalyse apygardų ribos keičiamos tik tada, kai užfiksuojamas atitinkamas rinkėjų skaičiaus sumažėjimas ar padidėjimas. Pavyzdžiui, Šiaurės Makedonijoje ribos yra peržiūrimos, jeigu kurioje nors rinkimų apygardoje rinkėjų skaičius nuo vidurkio skiriasi 5 proc. Čekija Senato rinkimuose taiko 15 proc. galimą nuokrypį nuo rinkėjų skaičiaus vidurkio, o Vokietijos Bundestago rinkimų apygardose pagal įstatymus yra galimas 25 proc. nuokrypis nuo rinkėjų skaičiaus vidurkio, kai būtų privaloma perbraižyti ribas²³. Rinkimų apygardų ribų perbraižymas reikalauja piniginių ir laiko sąnaudų. Be to, dažnas apygardų ribų keitimas sutrikdo atstovų ir jų rinkėjų ryšį²⁴.

Mažoritarinėmis rinkimų sistemomis nesinaudojančios Lietuvos kaimynės savo ruožtu taiko paprastesnę ir visuomenei suprantamesnę vietų apygardose paskirstymo tvarką, kuri nereikalauja kad kas kelerius metus būtų perbraižomos rinkimų apygardų ribos. Estijos Rygikogo rinkimų įstatyme²⁵ yra nustatyta, kad šalis yra padalyta į 12 daugiamandačių rinkimų apygardų, kuriose pagal gyventojų skaičių yra renkama nuo 5 iki 15 parlamentarų. Rinkėjų ir apygardose renkamų parlamentarų skaičius yra nustatomas remiantis Estijos gyventojų registro duomenimis, galiojančiais pirmąją rinkimų paskelbimo mėnesio dieną. Latvijos Saeima yra renkama 5 rinkimų apygardose, kuriose yra renkama nuo 14 iki 29 parlamentarų. Vietų perskirstymas yra įgyvendinamas pagal 4 mėnesiai prieš rinkimų dieną galio-

²³ „Comparative Table on Constituency Delineation and Seat Allocation, Study No. 873/2017“, *European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission)*, paskelbta 2018 m. sausio 22 d., [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2017\)023rev-bil](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2017)023rev-bil).

²⁴ „Boundary Delimitation“, *The Electoral Knowledge Network „ACE Project“*.

²⁵ „Riigikogu Election Act“, *Riigi Teataja*, galiojanti redakcija nuo 2021 m. sausio 1 d., <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/510032014001/consolide/current>.

jančius sąrašus²⁶. Lenkijoje rinkimai į Seimą taip pat yra vykdomi daugiamandatėse apygardose. Rinkimų kodekse²⁷ yra nustatyta, kad rinkimų apygardos ribos neturi pažeisti jų sudarančių apskričių ir apskričių teises turinčių miestų ribų. Šalyje yra suformuota 41 rinkimų apygarda, kuriose paskutiniuose rinkimuose buvo renkama nuo 7 iki 19 parlamentarų. Lenkijos Respublikos rinkimų kodekse taip pat nustatyta, kad Valstybinė rinkimų komisija teikia Seimui pasiūlymus dėl rinkimų apygardų ribų ir jose renkamų rinkėjų skaičiaus pakeitimo, jei tai būtina dėl pagrindinio valstybės teritorinio suskirstymo pasikeitimo arba dėl gyventojų skaičiaus pasikeitimo rinkimų apygardoje ar šalyje. Panaši vietų perskirstymo tvarka galioja ir kitose šalyse, kuriose parlamento rinkimuose daugiausia yra naudojamos proporcinės rinkimų sistemos (pvz., Danijoje, Suomijoje, Švedijoje), o šalis yra padalyta į kelias ar keliolika rinkimų apygardų.

Galima pažymėti, kad gretimose šalyse galiojanti tvarka yra kur kas paprastesnė ir jose prieš kiekvienus parlamento rinkimus nereikia perbraižyti apygardų ribų – užtenka pagal nustatytą dažnumą atlikti skaičiavimus, kiek parlamentarų bus renkama konkrečioje apygardoje. Taip sutaupoma laiko ir išteklių, išvengiama situacijų, kai dėl dže-rimanderingo nukenčia tam tikros visuomenės dalies atstovavimas.

2. Vienmandačių apygardų sudarymo problematika Lietuvoje

Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso 16 straipsnyje²⁸ yra aiškiai apibrėžti vienmandačių rinkimų apygardų formavimo principai, tačiau, skirtingai nei dalyje kitų mažoritarinę rinkimų sistemą naudojan-

²⁶ „The Saeima Election Law“, *Latvijas Republikas Saeima*, žiūrėta 2022 m. rugsėjo 28 d., <https://www.saeima.lv/en/about-saeima/saeimas-velesanas-1/saeimas-velesanulikums-1>.

²⁷ „Kodeks wyborczy“, *Sejm*, žiūrėta 2022 m. rugsėjo 28 d., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110210112/U/D20110112Lj.pdf>.

²⁸ „Lietuvos Respublikos Rinkimų kodeksas“, *Lietuvos Respublikos Seimas*, priimta 2022 m. liepos 19 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/44e06821075711edbf9c72e552dd5bd>.

čių šalių, nėra reglamentuotas apygardų ribų peržiūros periodiškumas. Siekiant sukurti rinkėjų skaičiumi kuo vienodesnes rinkimų apygardas, Rinkimų kodekse yra reglamentuota, kad rinkėjų skaičiumi rinkimų apygardų dydis Lietuvoje gali maksimaliai skirtis ne daugiau kaip 10 proc. nuo rinkėjų skaičiaus apygardose vidurkio – „Rinkėjų skaičius apygardoje turi būti nuo 0,9 iki 1,1 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse rinkimų apygardose skaičiaus“²⁹. Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso 16 straipsnyje taip pat nurodomi kiti Seimo vienmandačių rinkimų apygardų sudarymo kriterijai: „Rinkimų apygarda sudaroma iš bendras ribas turinčių rinkimų apylinkių. <...> [vienmandates rinkimų apygarda] Vyriausioji rinkimų komisija sudaro atsižvelgdama į rinkėjų skaičių rinkimų apygardoje, Lietuvos Respublikos teritorijos suskirstymą į vienmandates rinkimų apygardas per ankstesnius Seimo rinkimus ir administracinį suskirstymą“³⁰. Reglamentavimas atsižvelgti į šalies teritorijos suskirstymą į vienmandates rinkimų apygardas per ankstesnius Seimo rinkimus (dar vadinamas „istoriškumo“ kriterijumi) turėtų garantuoti rinkimų apygardų stabilumą – kad prieš kiekvienus rinkimus be reikalo nebūtų kaitaliojamos jų ribos, taip suformuojant tam tikrą „politinę tradiciją“ – rinkėjams pažįstami nebe pirmą kartą apygardoje kandidatuojantys politikai, politikams – įdirbis „savose“ apygardose. Prieš 2016 m. ir 2020 m. Seimo rinkimus rengiant Lietuvos teritorijos skirstymo į vienmandates apygardas projektus pastebėta, kad šis kriterijus itin aktualus vienmandatėse apygardose išrinktiems parlamentarams ir dažnai tampa prieš bet kokius ribų pakeitimus nukreiptu argumentu, reikalavimu įrodyti, ar numatyti pakeitimai tikrai yra būtini. Kitas Kodekse numatytas kriterijus – reikalavimas atsižvelgti į administracinį skirstymą yra gerokai objektyvesnis, reformos vykdytojus įstatantis į tam tikrus „rėmus“ ir beveik eliminuojantis džerimanderingo³¹ galimybę. Tai yra tam tikra, Kodekse aiškiau

²⁹ Ibid., 16 str. 2 dalis.

³⁰ Ibid.

³¹ Džerimanderingu (angl. *gerrymandering*) vadinamas sąmoningas manipuliavimas elektorinių teritorijų ribomis, siekiant laimėti rinkimus. Taikant džerimanderingą rinkimų apygardų ribos formuojamos suskaldant arba sujungiant teritorijas taip, kad tam

nereglamentuota, tačiau savaime suprantama taisyklė – siekti kuo mažiau skaldyti savivaldybes bei seniūnijas, jei yra galimybių – į vienmandatę apygardą sujungti kuo mažesnę skaičių savivaldybių ir jų dalių. T. y., jei neišvengiamai prie kurios nors savivaldybės anksčiau jau buvo prijungta kitos savivaldybės teritorijos dalis, tai apygardai ir toliau prarandant rinkėjus, ir toliau turi būti prijungiamos jau pradėtos skaldyti, o ne kurios nors kitos gretimos savivaldybės teritorijos dalys. Tiesa, dėl taip pat per mažo rinkėjų skaičiaus gretimose apygardose ne visada tai pavyksta įgyvendinti (pvz., 2020 m. Seimo rinkimų Sėlos rytinės apygardos atvejis). Tačiau kiekvienu panašiu atveju būtina įvertinti visas įmanomas alternatyvas ir pagrįsti tokio pasirinkimo optimalumą. Kartu čia susiduriama su tam tikra problema – ne visada formuojant rinkimų apylinkes, ypač – didmiesčių priemiesčiuose, yra atsižvelgiama į seniūnijų ribas. Dažnas atvejis, kai rinkimų apylinkės apima dviejų gretimų seniūnijų teritorijas. Vyriausioji rinkimų komisija (VRK) ne kartą kreipėsi į savivaldybes prašydama patikslinti rinkimų apylinkių ribas (rinkimų apylinkių sudarymas – savivaldybių kompetencija), dalis savivaldybių jas patikslino, tačiau ne visos. Ši problema savaime išsispęstų, jei būtų įvesti tiesioginiai seniūnų rinkimai. Seimo rinkimų įstatyme taip pat numatytas rinkimų apygardų „kompaktiškumo“ kriterijus – kad rinkimų apygarda būtų sudaryta tik iš bendrą ribą turinčių rinkimų apylinkių. Šis reikalavimas neužkirstų kelio formuoti labai įmantrios formos rinkimų apygardas, pavyzdžiui, kokios buvo populiarios JAV džerimanderingo klestėjimo metu XIX a. pirmoje pusėje, tačiau yra siekiama, kad apygardos būtų kuo kompaktiškesnės. Ne visada tai pavyksta padaryti (pvz., Karšuvos, Žemaitijos šiaurinė, Nalšios pietinė ir kai kurios kitos apygardos), tačiau tam taip pat yra objektyvių priežasčių, ir visais šiais atvejais išstęstą apygardų formą lėmė ne kažkam palanki apylinkių jungimo strategija, o sujungtų savivaldybių

tikrų politinių pažiūrų, rasės, tautybės, religijos ar socialinio sluoksniu rinkėjai būtų diskriminuojami – turėtų kuo mažesnę atstovavimą. Žr. Vidmantas Daugirdas ir Rolandas Tučas, „Džerimanderingas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XX t. (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011), 740.

(pvz., Jurbarko ir Pagėgių) forma bei siekis išvengti savivaldybių teritorijos skaldymo.

Reikia pripažinti, kad šios apygardų formavimo taisyklės ne visada dera tarpusavyje, o vertinant apygardų ribų reformos politinį jautrumą, netgi kelia nemažą įtampą. Pavyzdžiui, „istoriškumo“ kriterijus tampa gana svarbiu argumentu politikams, žurnalistams ir kitiems suinteresuotiems asmenims, siekiantiems išlaikyti nepakeistas jiems aktualių apygardų ribas. Kad apygarda rinkėjų skaičiumi jau yra per maža ar per didelė ir reikia jos ribas peržiūrėti – tai akivaizdu ir šiuo aspektu diskusijų nekyla. Tačiau paprastai visada intensyviai diskutuojama sukelti gretimų apygardų ribų pakeitimai prijungiant, o ypač – atskiriant kurį nors paribio apylinkę ar jų grupę. Teiraujama si, kodėl ribų tikslinimui pasirinkta būtent ši, o ne kuri nors kita gretimą apygarda. Šiais klausimais, rengiant projektus, teko gana dažnai diskutuoti su interesantais ir argumentuotai įrodyti, kad pasirinktas apylinkių jungimo į apygardas variantas yra optimalus. Be to, visiškai neaišku, kurį iš kriterijų – „istoriškumo“ ar apygardų ribų derinimo su administracinių teritorinių vienetų (seniūnijų, savivaldybių) ribomis – laikyti prioritetiniu. Pavyzdžiui, labai dažnas atvejis, kai dėl rinkėjų skaičiaus apygardose sumažėjimo (dažniausiai) ar padidėjimo, net ir nesant poreikio padidinti ar sumažinti rinkėjų skaičių apygardose, galima optimizuoti apygardų ribas visiškai ar iš dalies atkuriant anksčiau suskaldytų seniūnijų ir savivaldybių teritorinį vientisumą. Tačiau tokia iniciatyva pažeistų „istoriškumo“ kriterijų, nes be reikalo (t. y. apygardai netapus per maža ar per didelė) yra peržiūrimos jos ribos. Bet tokio pobūdžio apygardų ribų tikslinimai sulaukdavo tiek gyventojų, tiek suskaldytos savivaldybės administracijos, o dažnai – ir vienmandatėse apygardose kandidatuojančių politikų pritarimo, todėl ir 2016 m., ir 2020 m. buvo atliekami.

Dar viena, tačiau šį kartą didesnio visuomenės ir politikų pritarimo nesulaukusi iniciatyva – siekiant ilgalaikio rinkimų apygardų ribų stabilumo, sparčiausiai rinkėjų skaičiumi mažėjančias (dažniausiai – kaimiškąsias) apygardas formuoti kuo didesnes – „ant išaugimo“, o didėjančias (Vilniaus miesto; taip pat Vilniaus, Klaipėdos ir Kauno

suburbanizacijos zonų) – rinkėjų skaičiumi kuo mažesnes³². Galbūt šiame pasiūlyme pokyčių oponentai bandė išvengti ir sąmoningo manipuliavimo apygardų dydžiu (angl. *malapportionment*) siekį, tačiau iš tiesų tikslas buvo kitas – užtikrinti, kad apygardų ribos kuo ilgiau išliktų stabilios. Jei reformos laikotarpiu būtų suspenduotas „istoriškumo“ kriterijus ir vienmandates apygardas be trikdžių, vadovaujantis įvairių demografinių tendencijų įvertinimo principu ir anksčiau aptartu kuo didesnio sutapatinimo su administracinių vienetų ribomis kriterijumi, būtų galimybė kardinaliai perbraižyti, tada prieš kitus Seimo rinkimus jokių ribų keitimų daryti nereikėtų. Ir taip po ketverių metų, o gal net ir po aštuonerių būtų užtikrintas tas pats „istoriškumo“ kriterijus. Šią idėją pavyko įgyvendinti tik iš dalies. Taip pat, vykdamas 2016 m. Seimo rinkimų apygardų ribų perbraižymą, sulaukta nemažai pokyčių oponentų kritikos dėl demografinių regioninių tendencijų mokslinio pagrindimo. Tapo akivaizdu, kad neatlikus išsamesnių demografinių, ypač – prognostinių, regioninių tyrimų, yra nelengva oponentams įrodyti, kad panašios rinkėjų skaičiaus kaitos tendencijos išliks ir netolimoje ateityje. Todėl, 2016 m. Seimo rinkimų vienmنداčių apygardų ribų reformos metu įgijus daugiau patirties, 2020 m. apygardų ribų reformai jau buvo geriau pasiruošta – 2016 m. atliktas prognostinis Lietuvos demografinių tendencijų (savivaldybių teritoriniu lygmeniu) tyrimas³³, kuris netrukus sulaukė nemenko žiniasklaidos susidomėjimo ir buvo plačiai paviešintas visuomenei³⁴. Tad 2020 m. argumentuoti ribų pokyčius jau buvo paprasčiau.

³² Rolandas Tučas, „Ryšykėjantys Seimo rinkimų vienmنداčių rinkimų apygardų kontūrai“, *Vyriausioji rinkimų komisija*, žiūrėta 2021 m. spalio 28 d., https://www.vrk.lt/documents/10180/597797/Tucas_R_Ryskejantys_Seimo_rinkimu_vienmنداciu_rinkimu_apygardu_konturai.pdf/; Aušra Lėka, „Lietuvos ateitį lemia senstanti mažuma. Parengtas projektas, kuris pakeis rinkimų baigtį“, *Delfi*, publikuota 2015 m. rugsėjo 23 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-valdo-senstanti-mazuma.d?id=69063598/>.

³³ Rolandas Tučas, „Lietuvos demografinės prognozės 2017–2021 m.“, parengta 2017 m. spalio 25 d., https://www.academia.edu/35169930/LIETUVOS_DEMOGRAFIN%C4%96S_PROGNOZ%C4%96S_2017_2021_M/.

³⁴ Rūta Pukėnė, „Nykstanti Lietuva: sudarė žemėlapi, kas mūsų laukia po 5 metų“, *Delfi*, publikuota 2017 m. lapkričio 14 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/>

Galbūt kyla klausimas, kodėl atkūrus nepriklausomybę net porą dešimtmečių Lietuvoje rinkimų apygardų ribos kito labai nedaug, o pastaruoju metu jau prieš kiekvienių Seimo rinkimus jas reikia iš esmės perbraižyti. Tai paaiškina dvi priežastys. Pirmoji – įstojus į Europos Sąjungą (2004 m.) gerokai suintensyvėjo demografiniai procesai, nemenka dalis gyventojų emigravo arba persikėlė gyventi į Vilnių. Antroji priežastis labiau intriguojanti – dar prieš 2004 m. Seimo rinkimus jau buvo susiklosčiusi panaši situacija, kai nemenka dalis provincijos apygardų tapo per mažos, o Vilniaus miesto ir kitų didžiųjų miestų metropolinių regionų – per didelės. Tačiau 2002 m. buvo priimtas demokratijos įtvirtinimo požiūriu nepateisinamas sprendimas – ne perbraižyti apygardų ribas, o dvigubai padidinti leistiną nuokrypį. Iki 2002 m. *Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatyme*³⁵ buvo reglamentuota tokia pat kaip dabar leistina paklaida – nuo 0,9 iki 1,1 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse rinkimų apygardose skaičiaus, o 2002 m. Seimo rinkimų įstatymo pataisa³⁶ leistinas nuokrypis buvo padidintas iki 20 proc. nuo rinkėjų skaičiaus apygardose vidurkio: „<...> nuo 0,8 iki 1,2 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse rinkimų apygardose skaičiaus <...>.“ Tokia tvarka gyvavo iki 2015 m., kai grupė Seimo narių kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą³⁷ dėl Lietuvos Respublikos Seimo

nykstanti-lietuva-sudare-zemelapi-kas-musu-laukia-po-5-metu.d?id=76334867; Rūta Pukenė, „Viesina dar neįvertintus skaičius: Lietuvai prognozuojama nauja demografinė krizė“, *Delfi*, publikuota 2017 m. lapkričio 30 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/viesina-dar-neivertintus-skaicius-lietuvai-prognozuojama-nauja-demografine-krize.d?id=76346783>.

³⁵ „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas, 9 str. 1 dalis“, *Valstybės žinios*, priimta 1992 m. rugpjūčio 10 d.

³⁶ „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2, 7, 9, 19, 20, 23, 25, 29, 95 straipsnių pakeitimo ir 12, 13, 14 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas, 3 str. 9 straipsnio 1 dalies pakeitimas“, *Lietuvos Respublikos Seimas*, priimta 2002 m. birželio 20 d. Nr. IX-967, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B686219D4E5>.

³⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas Lietuvos Respublikos vardu, Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 9 straipsnio 1 dalies (2012 m. lapkričio 6 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Lietuvos Respublikos Seimas*, priimta 2015 m. spalio 20 d. Nr. KT27-N16/2015, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4b35fde0776511e59a1ed226d1cbceb5/ulNuUdyZVW>.

rinkimų įstatymo 9 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 4 str. ir 55 str. 1 daliai. Konstitucinis Teismas 2015 m. spalio 20 d. nutarimu³⁸ pripažino, kad *Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo* 9 straipsnio 1 dalies nuostata „<...> Rinkėjų skaičius apygardoje turi būti nuo 0,8 iki 1,2 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse rinkimų apygardose skaičiaus <...>“ prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 straipsnio 1 daliai. Priimant šį nutarimą buvo atsižvelgta į Venecijos komisijos rekomendacijas³⁹, kad rinkėjų skaičiaus vienmandatėse rinkimų apygardose nuokrypis neturėtų viršyti 10 proc., išskyrus išimtinius atvejus, nuo rinkėjų skaičiaus apygardose vidurkio. Tada atlikti skaičiavimai parodė, kad leistiną nuokrypį būtų galima sumažinti net iki 7–8 proc. Nustačius dar mažesnę (pvz., 5 proc.) nuokrypį kiltų techninių problemų formuojant apygardas Lietuvos didmiesčiuose: daug rinkėjų turinčios rinkimų apylinkės perkėlimas apygardos dydį gali pakeisti net keliolika procentinių punktų, todėl, neskaldant rinkimų apylinkių, dauge- liu atvejų nebūtų įmanoma suformuoti nustatyto leistino nuokrypio nepažeidžiančių apygardų. Atsižvelgęs į visus argumentus, Konstitucinis Teismas kaip optimalų rekomendavo 10 proc. nuokrypį, kuris netrukus (2015 11 19) Seimo sprendimu buvo įtvirtintas Seimo rinkimų įstatyme⁴⁰.

Apygardų ribų ir jų skaičiaus kaitos tendencijos aiškios – gana sparčiai mažėjant rinkėjų skaičiui atokiau nuo Lietuvos didmiesčių esančiuose regionuose ir jam didėjant Vilniaus metropoliniame bei Pajūrio regionuose, taip pat Kauno ir Klaipėdos miestus juosiančiuose savivaldybėse, naujos vienmandatės rinkimų apygardos ateityje bus formuojamos minėtuose augančiuose regionuose ir naikinamos de-

³⁸ Ibid.

³⁹ „Code of Good Practice in Electoral Matters“, *European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission)*.

⁴⁰ „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo Nr. I-2721 5-1, 9, 10, 11, 15, 17, 18, 25, 26, 35, 37, 38, 39, 41, 43, 51, 55, 56, 61, 67-1, 89, 91, 92, 97 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 93-1 straipsniu įstatymas, 2 str. 9 straipsnio pakeitimas“, *Lietuvos Respublikos Seimas*, priimta 2015 m. lapkričio 19 d. Nr. XII-2052, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/33af6fa2936a11e59c9a8f8c9980906b>.

mografiškai tuštėjančiuose provincijos regionuose. Todėl santykinai tankiau apgyventų ir besiplečiančių metropolinių regionų vienmandatės apygardos užims vis mažesnes teritorijas, o provincijoje – jau dabar nemažas teritorijas užimančios apygardos palaipsniui išsiplės dar labiau. Apygardos kartais naikinamos nebūtinai retai apgyventose teritorijose. Pavyzdžiui, 2016 m. viena (Žaliakalnio) apygarda buvo panaikinta Kauno mieste, o antroji (Dainų) – Šiaulių metropoliniame regione. Tokį pasirinkimą lėmė tai, kad, nors Kauno priemiesčiai sparčiai (daugiausia – Kauno r. sav.) augo, rinkėjų skaičius pačiame Kauno mieste sparčiai mažėjo ir dauguma šio miesto apygardų buvo peržengusios apatinę leistiną ribą. Panaši situacija buvo susiklosčiusi ir Šiauliuose, tačiau ne tik Šiaulių mieste, bet ir visame regione. Prieš 2020 m. Seimo rinkimus taip pat buvo panaikintos dvi apygardos: viena Pietų Lietuvoje (iš Alytaus r. sav. apylinkių sudaryta Dzūkijos apyg.), antroji – Žemaitijos pietinėje dalyje (Pietų Žemaitijos apyg.). Buvo svarstomi ir kiti, alternatyvūs variantai: 1) panaikinti vieną apygardą Šiaurės Rytų Lietuvos regione; 2) panaikinti vieną iš Šiaurės Lietuvos (pvz., nekompaktišką Akmenės–Mažeikių) rinkimų apygardų. Šiaurės Rytų Lietuvoje – Utenos, Panevėžio apskrityse, šiaurinėje Vilniaus apskrities dalyje absoliuti dauguma apygardų rinkėjų skaičiumi yra mažos, dažnai arti apatinės leistino dydžio ribos. Tačiau modeliuojant paaiškėjo, kad kurios nors iš apygardų panaikinimas neišvengiamai gerokai padidintų regiono administracinių bei rinkimų apygardų ribų nesutapimus. Šiaurės Rytų Lietuvoje kaimo gyventojų nėra daug, miestai santykinai nemaži, tad panaikinus apygardą galimi atvejai, kai naujai sukurtų apygardų ribos suskaldytų ne tik savivaldybes, bet ir jų administracinius centrus (pvz., Ukmergę, Uteną ir pan.). Apygardos (ypač – nekompaktiškos) panaikinimas Šiaurės Lietuvoje taip pat būtų prasmingas, tačiau administracinių ir apygardų ribų sutapimo aspektu situacija būtų gerokai prastesnė, nei ji yra dabar. Apygardos panaikinimas Pietų Lietuvoje ne tik išsprendė rinkėjų stygiaus regiono apygardose problemą, bet kai kurios iš apygardų (pvz., Varėną ir dalį Alytaus rajono bei miesto apėmusi Dzūkijos apygarda) tapo gerokai kompaktiškesnės. Tad administracinių

ir apygardų ribų sutapimo aspektu situacija tapo geresnė nei buvo iki tol. Daugiau abejonių kėlusios Pietų Žemaitijos apygardos panaikinimas vertintinas nevienodai. Projekto autoriaus nuomone, panaikinus apygardą situacija tapo geresnė ne tik rinkėjų skaičiaus, bet ir administracinių bei apygardų ribų sutapimo aspektu. Pirmiausia, buvo atkurtas Šilutės r. ir Rietavo savivaldybių teritorijos vientisumas. Tačiau pokyčiai lėmė ir Šilalės r. sav. suskaldymą bei jos pagrindinės dalies sujungimą su gretima, tačiau šiai savivaldybei gana svetima ir nutolusia Kelmės r. sav., dėl to teko išgirsti nemažai kritikos. Tačiau jei iš trijų savivaldybių dalių sudaryta Pietų Žemaitijos vienmandatė apygarda būtų išlikusi, tada dėl per mažo rinkėjų skaičiaus ją būtų tekę papildyti kurios nors gretimos apygardos apylinkėmis. Prie šios apygardos būtų tekę jungti vienintelių šiame regione didesnių (nes kitos kaimynės – per mažos) Gargždų (Klaipėdos r. sav.) arba Telšių apygardų apylinkes, tada Pietų Žemaitijos apygarda jau būtų sudaryta net iš keturių savivaldybių apylinkių. Iki šiol tokio atvejo, kad apygardą sudarytų daugiau nei trijų savivaldybių apylinkės, Lietuvoje dar nebuvo. Tad, įvertinus visus aspektus, buvo nuspręsta šią apygardą panaikinti.

Vietoj panaikintų apygardų prieš 2016 m. Seimo rinkimus buvo sukurtos dvi naujos apygardos Vilniaus mieste (Verkių ir Panerių). Prieš 2020 m. Seimo rinkimus buvo nutarta sukurti Pasaulio lietuvių rinkimų apygardą, skirtą užsienyje gyvenantiems Lietuvos Respublikos piliečiams, taip pat viena apygarda sukurta itin sparčiu rinkėjų skaičiaus didėjimu išsiskiriančioje siaurinėje Vilniaus m. dalyje (Pašilaičių apyg.).

Pasaulio lietuvių vienmandatės apygardos sukūrimas sukėlė nemažai diskusijų. 2016 m. ir ankstesniuose Seimo rinkimuose užsienyje gyvenantys ar laikinai išvykę Lietuvos Respublikos piliečiai Seimo rinkimuose balsuodavo toje vienmandatėje rinkimų apygardoje, kurios teritorijoje yra Lietuvos Respublikos Seimas⁴¹. Kadangi

⁴¹ „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas (Suvestinė redakcija: 2019-01-01 – 2019-06-30), 33 str. 1 dalis“, *Lietuvos Respublikos Seimas*, priimta 2018 m. gegužės 17 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1536/DweiXSxIJZ>.

Lietuvos Respublikos Seimas yra Pamėnkalnio rinkimų apylinkės teritorijoje, kuri 2016 m. ir ankstesniuose Seimo rinkimuose buvo priskirta Naujamiesčio vienmandatei rinkimų apygardai, užsienyje gyvenantys mūsų šalies piliečiai balsuodavo Naujamiesčio apygardoje. Ir ji visada išsiskirdavo santykinai gerokai didesniu rinkimuose dalyvavusių rinkėjų skaičiumi, nes formuojant Naujamiesčio rinkimų apygardą prie šiek tiek daugiau nei pusę apygardos rinkėjų sudarančių Vilniaus m. Naujamiesčio seniūnijoje esančių apylinkių rinkėjų skaičiaus būdavo pridėdamas ankstesniuose Seimo rinkimuose užsienyje balsavusių mūsų šalies piliečių skaičius. Spartėjant emigracijai, kiekvienuose Seimo rinkimuose užsienyje balsuodavo vis daugiau Lietuvos piliečių nei ankstesniuose rinkimuose. Todėl po kiekvienų Seimo rinkimų Naujamiesčio vienmandatė rinkimų apygarda iš kitų vienmandačių apygardų išsiskirdavo gerokai didesniu rinkimuose dalyvavusių rinkėjų skaičiumi, kuris gerokai viršydavo Seimo rinkimų įstatyme numatytą maksimaliai leistiną ribą. Kadangi Naujamiesčio apygardos sudarymo metu ši riba nebūdavo viršijama, tai nebuvo laikoma pažeidimu. Prieš 2020 m. Seimo rinkimus išėivijos, visuomenininkų ir politikų iniciatyva, 2019 m. pakeitus Seimo rinkimų įstatymo 33 str.⁴², buvo sukurta atskira užsienyje gyvenantiems Lietuvos Respublikos piliečiams skirta Pasaulio lietuvių vienmandatė rinkimų apygarda. Taigi Lietuvos Respublikos teritorijoje liko 70 vienmandačių apygardų.

2022 m. priėmus Rinkimų kodeksą Pasaulio lietuvių vienmandatės apygardos suformavimo tvarka buvo patikslinta ir sukonkretinta. Pasaulio lietuvių vienmandatėje apygardoje „rinkėjų skaičius nustatomas įskaičiuojant paskutiniuose Seimo rinkimuose dalyvavusių ir Lietuvos Respublikos diplomatinėse atstovybėse ir konsulinėse įstaigose, taip pat papildomose balsavimo vietose užsienyje prie Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ar konsulinės įstaigos balsavusių rinkėjų

⁴² Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas (Suvestinė redakcija: 2022-01-01 – 2022-04-26), 33 str. 2 dalis“, *Lietuvos Respublikos Seimas*, priimta 2020 m. sausio 14 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1536/iQFAcAhSbY>.

skaičių⁴³. Kodekso 17 str. 2 dalyje nustatyta, kad Pasaulio lietuvių vienmandatė rinkimų apygarda yra suformuojama tik tada, „kai paskutiniuose Seimo rinkimuose dalyvavusių ir Lietuvos Respublikos diplomatinėse atstovybėse ir konsulinėse įstaigose, taip pat papildomose balsavimo vietose užsienyje prie Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ar konsulinės įstaigos balsavusių užsienyje esančių rinkėjų skaičius, nustatomas iki Seimo rinkimų likus vieniems metams, yra didesnis kaip 1,1 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse rinkimų apygardose skaičiaus“. Kodekse nenustatyta, tačiau jeigu paskutiniuose Seimo rinkimuose dalyvautų mažiau nei 1,1 vidutinio vienmandatės apygardos rinkėjų skaičiaus, greičiausiai šie rinkėjai būtų priskirti prie tos Vilniaus miesto rinkimų apygardos, kurioje yra Lietuvos Respublikos Seimas. Pažymėtina ir tai, kad Rinkimų kodekse yra nustatyta galimybė užsienyje rinkti daugiau nei vieną atstovą – „jeigu paskutiniuose Seimo rinkimuose dalyvavusių ir Lietuvos Respublikos diplomatinėse atstovybėse ir konsulinėse įstaigose, taip pat papildomose balsavimo vietose užsienyje prie Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ar konsulinės įstaigos balsavusių užsienyje esančių rinkėjų skaičius viršija dviejų vienmنداčių rinkimų apygardų vidutinį rinkėjų skaičių, gali būti sudaroma antra, o viršijus trijų vienmنداčių rinkimų apygardų vidutinį rinkėjų skaičių – trečia Pasaulio lietuvių vienmandatė rinkimų apygarda, atitinkamai sumažinant Lietuvos Respublikos teritorijoje esančių vienmنداčių rinkimų apygardų skaičių“⁴⁴.

Nors Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso 17 str. jau aiškiau, nei prieš tai Seimo rinkimų įstatyme, nurodyta, kad Seimo, o ne bet kurių prieš tai vykusių rinkimų rinkėjų skaičiaus duomenys naudojami sudarant Pasaulio lietuvių rinkimų apygardą, Pasaulio lietuvių apygardos sudarymo tvarka kelia rimtų abejonių. Pirmiausia, nėra visai aišku, kokioje apygardoje turėtų balsuoti užsienyje gyvenantys ar laikinai išvykę Lietuvos Respublikos piliečiai, jei dėl rinkėjų skaičiaus stygiaus nepavyktų sudaryti Pasaulio lietuvių rinkimų apygardos. Antra, kodėl šią apygardą galima sudaryti tik tada, kai prieš tai vykusiuose Seimo

⁴³ „Lietuvos Respublikos Rinkimų kodeksas, 17 str.“, *Lietuvos Respublikos Seimas*.

⁴⁴ *Ibid.*, 17 str. 3 dalis.

rinkimuose joje balsavusių rinkėjų skaičius „yra didesnis kaip 1,1 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse rinkimų apygardose skaičiaus“? O jei truputį mažesnis? Juk net ir esant vidutiniam rinkėjų skaičiui (1,0) tokią apygardą kartu su užsienyje gyvenančiais Lietuvos Respublikos piliečiais sudarytų nebent tik viena Vilniaus miesto rinkimų apylinkė. Būtų labai keistas junginys. Trečia, o kartu tai svarbiausia – tikslinga atkreipti dėmesį, kad užsienyje gyvenančių Lietuvos Respublikos piliečių atveju yra neteisinga formuojant apygardą atsižvelgti tik į rinkimuose dalyvavusių rinkėjų skaičių. Šiuo atveju galimai pažeidžiamas *lygios rinkimų teisės* principas. Savaiame aišku, kad užsienyje vienmandates apygardas formuoti atsižvelgiant į emigracijoje gyvenančių Lietuvos piliečių skaičių, kaip kad tai daroma Lietuvos teritorijoje, taip pat nebūtų teisinga, nes tikslus jų skaičius nėra žinomas, o svarbiausia – tokiose vienmandatėse rinkimų apygardose, kurių skaičius galėtų būti artimas 8–10, būtų itin mažas rinkiminis aktyvumas. Tačiau kodėl nepabandžius rasti objektyvesnių sprendimų? Pavyzdžiui, paskutiniuose Seimo rinkimuose užsienyje dalyvavusių rinkėjų skaičių padauginant iš koeficiento, kuris atspindėtų paskutinių rinkimų vidutinį rinkiminį aktyvumą? Taip skaičiuojant, net naudojant 2016 m. Seimo rinkimuose užsienyje balsavusių rinkėjų skaičių, būtų sėkmingai pavykę 2020 m. Seimo rinkimams sudaryti Pasaulio lietuvių vienmandatę rinkimų apygardą. Tokia tvarka būtų objektyvi, nes vertinamas ne tik rinkimuose balsavusių rinkėjų skaičius, bet ir vidutinis rinkiminis aktyvumas. Atsižvelgiant į tai, jau dabar turėtų būti sudarytos dvi Pasaulio lietuvių vienmandatės apygardos, nes 2020 m. Seimo rinkimuose Pasaulio lietuvių apygardoje balsavo daugiau kaip 36 tūkst. Lietuvos Respublikos piliečių, o kitose apygardose rinkimuose dalyvavusių rinkėjų vidurkis viršijo tik 16 tūkst. Taigi galima konstatuoti, kad dabartinės redakcijos Rinkimų kodekso 17 straipsnis suformuluotas neaiškiai, galimai pažeidžiant *lygios rinkimų teisės* principą – diskriminuojant užsienyje gyvenančius Lietuvos Respublikos piliečius ir panašu, kad ateityje jį dar teks taisyti.

Vertinant vienmنداčių rinkimų apygardų ir savivaldybių ribų sutapimus (žr. 1 lentelę) idealiausiu variantu reikėtų laikyti tuos atvejus,

kai apygarda sutampa su savivaldybe arba, didmiesčių atveju, savivaldybės ribose yra kelios tik iš jos apylinkių sudarytos apygardos. Tik iš didžiųjų miestų sudarytų apylinkių skaičius palaipsniui didėja – 2020 m. tokių buvo 36. O su savivaldybės teritorija sutampančių apylinkių skaičius sumažėjo iki 4 (Šilutės, Telšių, Utenos ir Vilkaviškio). Iš vienos savivaldybės apylinkių sudarytų apygardų variantas geriausias ne tik organizacine prasme, bet kartu leidžia užtikrinti geresnį rinkėjų atstovavimą, nes tikėtina, kad toje pat savivaldybėje rinkėjų politinės preferencijos bus panašesnės, nei iš skirtingų savivaldybių apylinkių sudarytose apygardose. Tiesa, paprastai tam tikrų, kartais gana didelių, rinkėjų politinių preferencijų skirtumų tarp savivaldybės centro ir jos kaimiškųjų apylinkių iš esmės visada išlieka. Be to, yra etniniu požiūriu nevienalyčių savivaldybių (pvz., Švenčionių r., Vilniaus r.), kurių apylinkėse rinkėjų politinės preferencijos stipriai skiriasi.

1 lentelė. Vienmandates apygardas sudarančių savivaldybių arba jų dalių skaičiaus kaita 2012–2020 m.

Apygardą sudarančių savivaldybių (arba jų dalių) skaičius	Ar apygarda apima visą savivaldybę (-es), ar tik dalį jos (jų)	2012 m.	2016 m.	2020 m.
1 savivaldybė	dalį	33	36	36
	visą	8	6	4 + 1(PLA)*
2 savivaldybės	visą + visą	4	5	2
	visą + dalį	17 + 1(NA)**	14 + 1(NA) ²⁹	11
	dalį + dalį	4	3	6
3 savivaldybės	visą + visą + visą	0	0	0
	visą + visą + dalį	2	2	4
	visą + dalį + dalį	0	3	7
	dalį + dalį + dalį	2	1	0

* 2020 m. Seimo rinkimams buvo sudaryta Pasaulio lietuvių rinkimų apygarda (PLA), kurioje balsuoja užsienyje gyvenantys Lietuvos Respublikos piliečiai.

** Naujamiesčio rinkimų apygardoje (NA) 2012 m. ir 2016 m. Seimo rinkimuose balsavo ne tik Vilniaus m. Naujamiesčio seniūnijos rinkėjai, bet ir užsienyje gyvenantys Lietuvos Respublikos piliečiai.

Gerokai mažiau integrabilios apygardos yra tos, kurios sudarytos iš dviejų ar net trijų savivaldybių ir jų dalių. Dėl rinkėjų skaičiaus mažėjimo kaimiškosiose savivaldybėse tokių apygardų skaičius palaipsniui didėja. Rinkėjų politinių preferencijų teritorinio tolygumo aspektu nėra didelio skirtumo, ar į apygardą sujungtos dvi nesuskaldytos savivaldybės, ar ji sudaryta iš skirtingų savivaldybių dalių. Išskyrus porą atvejų (Plungės–Rietavo, Karšuvos apygardos), tokių apygardų skirtingoms savivaldybėms priklausančiose apylinkėse rinkėjų politinės preferencijos gerokai skiriasi, todėl per rinkimus visada vyksta intensyvi konkurencija, kurios rezultatas – tik dalyje apygardos apylinkių aktyviai remiamo kandidato pergalė rinkimuose ir prastai atstovaujami likusios apygardos dalies rinkėjai (pvz., Molėtų–Širvintų, Žiemgalos rytinė, Žiemgalos vakarinė, Nalšios, Dzūkijos, Mėguvos ir kt. apygardos). Priimtinais variantais tikslinga laikyti nebent tuos, kai į vieną apygardą sujungiamos didmiesčių ir jau kitoje savivaldybėje esančių jų priemiesčių rinkimų apylinkės (pvz., Savanorių (2020 m.), Danės (2016 m.)), nes priemiesčių gyventojai kasdienine veikla glaudžiai susiję su greta esančiais didmiesčiais, tad rinkėjų politinės preferencijos būna panašios ir jokių įtampų tokiuose junginiuose nekyla. Taip pat aktualu, kad prijungtos kitų savivaldybių dalys būtų kompaktiškos ir turėtų savo subcentrą (nedidelis miestas ar miestelis) – tai paskatintų apygardoje kandidatuojančius asmenis, naudojantis gyvenvietės infrastruktūra – bendruomenių sueigos vietos ir pan., skirti dėmesio ne tik pagrindinės apygardos dalies, bet ir nedidelės prijungtos gretimos savivaldybės dalies rinkėjams ir taip išvengti atskirties.

Dar vienas dalykas, kurį aktualu aptarti, – nauji vienmنداčių rinkimų apygardų pavadinimai. Iki 2016 m. Seimo rinkimų Lietuvoje jau buvo trys subetninių regionų vardais pavadintos rinkimų apygardos: Aukštaitijos (Panevėžio r. ir Panevėžio m. (dalis) sav.), Dzūkijos (Alytaus r. ir Alytaus m. (dalis) sav.) ir Suvalkijos (Marijampolės (dalis), Kazlų Rūdos ir Kalvarijos sav.). Prieš 2016 m. Seimo rinkimus, pastebėjus, kad didėja iš trijų savivaldybių dalių sudarytų apygardų skaičius ir vis sudėtingiau joms skirti savivaldy-

bių pavadinimų pagrindu sudarytus pavadinimus, kilo idėja dalį apygardų vadinti Lietuvos istorinių regionų, kuriuose jos yra, vardais. Į vartojimą grąžinti dažniausiai tik istorikų darbuose ar regionuose esančių įmonių, kultūros ir sporto kolektyvų, kraštiečių draugijų pavadinimuose minimus jų vardus buvo prasminga. Lietuva turi turtinę istoriją. Kaip ir kitose Europos šalyse, praeityje Lietuvos teritorijoje buvo keletas istorinių regionų, kuriuos vienijant susiformavo Lietuvos valstybė. Vakarų šalyse (pvz., JK, Vokietijoje ir kt.) panašūs regionai yra plačiai žinomi, jų pagrindu suformuotas šių šalių federalinis ar administracinis teritorijos skirstymas. Tačiau kupina negandų Lietuvos istorija, ilgai trukę okupacijų metai iš žemėlapių bei gyventojų atminties ištrynė istorinių-kultūrinių regionų pavadinimus, pakeitė juos įvairiais naujadarais. Įsitvirtino dar Rusijos imperijos laikais suformuota, vėliau ir Sovietų Sąjungos okupacijos metais gyvavusi tradicija Lietuvos regionus vadinti jų centrų vardais. Tai primena Viduramžiais ar Naujaisiais laikais kolonizuotų kraštų situaciją. Demokratiškos gretimos šalys (Latvija, Lenkija) į istorinius regionus atsižvelgė pertvarkydamos savo teritorijos administracinį skirstymą. Lietuvoje panašiai pasielgta nebuvo – daugiausia išsaugojome sovietmečio mums primestą teritorijos administracinį skirstymą, o pirmą atkurtos Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį kilusios idėjos istorinių-kultūrinių regionų pagrindu sukurti naują Lietuvos teritorijos administracinį skirstymą buvo atmestos. Dabar ką nors keisti būtų sudėtinga – ilgainiui susiformavo regionus, savivaldybes integruojantys jų centrai, tai tapo įprasta gyventojams. Tačiau galima istorinių regionų vardus suteikti gerokai siauresnes funkcijas atliekantiems teritoriniams dariniams – rinkimų apygardoms. Sudarant 2016 m. Seimo rinkimams skirtą vienmنداčių apygardų žemėlapi kelioms su istoriniais-kultūriniais regionais visiškai ar iš dalies sutampančioms kaimiškosioms apygardoms buvo suteikti istoriniai pavadinimai: Žiemgalos, Sėlos, Kuršo, Sūduvos, Nalšios. Vyriausioji rinkimų komisija tokį sprendimą sutiko palankiai, jam neprieštaravo ir rinkėjai bei politikai. Vėl perbraižant rinkimų apygardų žemėlapi prieš 2020 m. Seimo rinkimus žengtas dar vienas žingsnis – gerokai

papildytas istorinių-kultūrinių regionų vardais vadinamų apygardų sąrašas. Kadangi vienmandatės rinkimų apygardos dažniausiai užima tik dalį istorinio-kultūrinio regiono, nuspręsta jų pavadinimuose tai nurodyti. Taip atsirado Žiemgalos bei Sėlos rytinės ir vakarinės, Nalšios, Deltuvos bei Sūduvos šiaurinės ir pietinės, Žemaitijos šiaurinė, taip pat Dainavos, Mėguvos, Karšuvos rinkimų apygardos. Ateityje istorinių regionų vardais vadinamų apygardų sąrašas nebeturėtų taip sparčiai plėstis, tikslinsis tik jų ribos. Kai kurių vienmindačių apygardų atstovai pageidavo ir toliau apygardas vadinti sudurtiniais savivaldybių vardais (pvz., Kelmės–Šilalės) – jie buvo palikti. Daliai iki šiol savivaldybių vardais vadinamų vienmindačių apygardų nebuvo prasminga pervadinti, nes jos sudarytos iš vienos savivaldybės rinkimų apylinkių (pvz., Telšių, Utenos, Šilutės, Vilkaviškio, Mažeikių ir t. t.), arba jos nesutampa su konkrečiu istoriniu regionu (pvz., Molėtų–Širvintų). Didžiuosiuose miestuose esančias apygardas tikslinga ir toliau vadinti su jomis visiškai ar iš dalies sutampančių seniūnijų vardais, o tuose miestuose, kurie nedalijami į seniūnijas (Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys, Alytus) – palikti senuosius apygardų pavadinimus.

3. Kaip pakeisti Seimo rinkimų tvarką?

Kaip rašyta pirmoje šio straipsnio dalyje, Lietuvos Seimo rinkimuose taikomos mišrios paralelinės rinkimų sistemos sudedamoji dalis – mažoritarinė rinkimų sistema – yra probleminė⁴⁵. Pirmiausia, o tai patvirtina Lietuvos politologų atliekamos porinkiminės studijos⁴⁶, ji ne tik neužtikrina didesnio šalies partinės sistemos ir Seimo sudėties stabilumo, bet ir padidina Seimo fragmentaciją. Antra, į ką yra atkreipęs dėmesį buvęs Lietuvos Konstitucinio Teismo pirmininkas Dai-

⁴⁵ Išsamiau tai aptarta: Rolandas Tučas, „Kodėl būtina keisti Seimo rinkimų tvarką“, *Delfi*, publikuota 2021 m. balandžio 14 d., <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rolandas-tucas-kodel-butina-keisti-seimo-rinkimu-tvarka.d?id=86931171>; „Darbo grupės dėl rinkimų sistemų peržiūros posėdis“, *Lietuvos Respublikos Seimas*.

⁴⁶ Jastramskis, „Ar turime gerai prognozuojamą rinkimų sistemą?“ 227–252; Jastramskis, „Effects of the Mixed Parallel Electoral System in Lithuania“, 561–587.

nius Žalimas⁴⁷, kyla abejonių, ar ji dera su Konstitucijos normomis. Juk Seimo nario prievolė yra dalyvauti leidžiant įstatymus, formuojant Vyriausybę ir prižiūrint jos veiklą, tvirtinant biudžetą, tačiau ne sprendžiant tik konkrečioms bendruomenėms aktualius klausimus. Vietos klausimai – savivaldybių tarybų ir jų merų kompetencija. Taip pat aktualus išlaidų rinkimų organizavimui argumentas. Nekyla abejonių, kad Seimo rinkimai, naudojant mišrią paralelinę rinkimų sistemą, valstybės biudžetui kainuoja kur kas brangiau, nei kad Seimas būtų renkamas naudojant tik proporcinio atstovavimo rinkimų sistemą. Nereikėtų organizuoti antrojo turo⁴⁸, naujų Seimo rinkimų vienmandatėse apygardose, jose išrinktam Seimo nariui nepasibaigus kadencijai atsisakius ar praradus Seimo nario mandatą. Pakaktų kartą per ketverius metus surengti rinkimus ir, atsižvelgiant į gautų balsų proporcijas, sąrašams paskirstyti mandatus. Taip pat būtų išvengta valstybei kainuojančio ir rinkėjus, savivaldybių administracijos darbuotojus bei politikus erzinančio prieš kiekvieniems Seimo rinkimus atliekamo vienmنداčių apygardų ribų tikslinimo.

Nors turi daug kitų trūkumų, mažoritarinė rinkimų sistema laikytina mažiau demokratiška, nes garantuoja daug mažesnę rinkėjų atstovavimą nei proporcinė. Pavyzdžiui, 2020 m. Seimo rinkimuose 36,8 proc. rinkėjų proporcinėje rinkimų dalyje balsavo už Seimo mandatus gavusius sąrašus, 2016 m. tokių rinkėjų buvo 39,3 proc., o nugalėtojai vienmandatėse apygardose antrajame rinkimų ture vidutiniškai surinko 15,9 proc. (2020 m.) ir 14,9 proc. (2016 m.) visų registruotų rinkėjų balsų. Apie pusę tų balsų buvo kitų pirmojo turo

⁴⁷ Dainius Žalimas, „Lietuvos rinkimų sistema sunkiai dera su Konstitucijos logika“, *Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas*, publikuota 2019 m. spalio 2 d., <https://www.lrkt.lt/lt/naujienos/ivykiai/dainius-zalimas-lietuvos-rinkimu-sistema-sunkiai-dera-su-konstitucijos-logika/1482>.

⁴⁸ Taupyti išlaidas rinkimams paliekant vienmandates apygardas, bet atsisakius antrojo turo, demokratijos požiūriu būtų itin klaidingas sprendimas. Britiška paprastos daugumos „pirmas prie finišo“ (angl. *first past the post*) rinkimų sistema dar blogesnis variantas, nes Lietuvos daugiapartinės sistemos atveju ji neužtikrintų net daugumos rinkimuose dalyvavusių piliečių atstovavimo. Toks atvejis Lietuvos istorijoje jau buvo – tai 2000 m. Seimo rinkimai, kuriuose šios nedemokratiškos reformos iniciatoriai galiausiai gavo gerokai mažiau mandatų nei jų oponentai.

kandidatų rinkėjų balsai, t. y. tokių rinkėjų, kurie antrajame rinkimų ture dažniausiai balsuoja jau nebe „už“, o „prieš“. Taip, dviejų turų absoliučios daugumos sistema užtikrina daugumos rinkimų antrajame ture dalyvavusių piliečių interesus – jų atstovai išrenkami į Seimą. Tačiau proporcinė rinkimų sistema užtikrina ne tik daugumos valdžią, bet ir atstovavimą ne tokioms gausioms visuomenės grupėms. Kaip tik tai ir gali būti laikoma modernios XXI a. demokratijos siekiamybe. Pirmiausia dėl šios priežasties tik proporcinė rinkimų sistema taikoma Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje, visose Skandinavijos regiono šalyse. O Lietuvoje taikoma mišri paralelinė rinkimų sistema yra panaši į tas, kurios taikomos Rusijoje, Ukrainoje ir kai kuriose Rytų Azijos šalyse (Japonijoje, Pietų Korėjoje ir kt.). Bet ir jose situacija keičiasi – kaip minėta, Ukraina jau pakeitė rinkimų tvarką reglamentuojančius įstatymus ir 2023 m. rinkimai į Aukščiausiąją Radą jau turėtų būti vykdomi taikant tik proporcinio atstovavimo rinkimų sistemą⁴⁹. Neteisūs ir tie, kurie teigia, jog balsavimas už partijų sąrašus atima galimybę rinktis norimus kandidatus. Lietuvoje sąrašai „atviri“ – tai leidžia rinkėjams pasirinkti priimtinius kandidatus. Rinkėjų politinių preferencijų proporcingumą gautų mandatų skaičiui siek tiek iškreipia leidimo atstovauti barjeras.

Jau minėta, kad 2021 m. pirmoje pusėje gana aktyviai diskutuota dėl esminių Seimo rinkimų tvarkos keitimų, atsisakant mišrios paralelinės sistemos ir Seimo rinkimams naudojant tik proporcinę. Ši idėja visuomenėje nėra populiarė, todėl sulaukė nemažai kritikos ir net kaltinimų, kad reformos iniciatoriai – pirmiausia TS-LKD, taip pat liberalių partijų (LP, LRLS) atstovai siekia susikurti sau palankią sistemą. Paradoksalu, tačiau kaltinimai reformos iniciatoriams, pirmiausia – TS-LKD atstovams prieštarauja tikrovei, nes buvusių Seimo rinkimų duomenys rodo, kad ši partija 2004 m., 2008 m., 2012 m. ir 2020 m. Seimo rinkimuose vienmandatėse apygardose gavo daugiau mandatų, nei jos sąrašas daugiamandatėje apygardoje. Ir tai pasiekta net esant tokiai situacijai, kai antrajame rinkimų

⁴⁹ „Electoral Code becomes Effective in Ukraine“, *Interfax Ukraine*.

ture kaimiškosiose vienmandatėse apygardose TS-LKD pritraukia mažiau kitų kandidatų balsų nei opozicinės centro kairės partijos. Ir tik 2016 m. Seimo rinkimuose TS-LKD daugiamandatėje apygardoje užsitikrino daugiau balsų nei vienmandatėse apygardose. Galbūt tik liberalams (ypač – LP) proporcinė rinkimų sistema yra palankesnė nei absoliučios daugumos. Proporcinėje rinkimų dalyje visada geriau sekėsi šiek tiek mažiau įtakingoms partijoms. Pirmiausia – DP, taip pat PTT, kartais – liberalų partijoms, o pastaruoju metu (nuo 2012 m. Seimo rinkimų) – ir socialdemokratams. 2016 m. Seimo rinkimuose sėkmė vienmandatėse apygardose lydėjo LVŽS deleguotus kandidatus, tačiau 2020 m. abiejose rinkimų dalyse ši partija iškovojė vieno dą mandatų skaičių. Aktyvus LVŽS atstovų nepritarimas proporcinio atstovavimo sistemos įvedimui rodo, kad šios partijos lyderiai tikisi ir ateityje panašios, kaip 2016 m., sėkmės. Tačiau ar ji pasikartos? Ypač atsižvelgiant į tai, kad provincijoje vienmنداčių apygardų skaičius mažėja, o Vilniuje – didėja ir kad politinio spektro kairėje randasi vis naujų dėl tų pačių rinkėjų besivaržančių partijų.

Atsižvelgiant į mišrios paralelinės rinkimų sistemos trūkumus, galima būtų rekomenduoti šios rinkimų sistemos atsisakyti ir Seimą rinkti naudojant tik proporcinio atstovavimo rinkimų sistemą. Čia taip pat galimi keli variantai. Vienas iš jų – mums jau įprasta tvarka, kai valstybėje sudaroma viena visą jos teritoriją apimanti daugiamandatė rinkimų apygarda (pvz., Nyderlandai, Izraelis). Tačiau toks variantas turi savų trūkumų, pavyzdžiui, diskriminuoja regionines partijas, todėl yra mažiau populiarus, nei šalies padalijimas į kelias daugiamandates apygardas, kaip yra daroma Latvijoje, Estijoje ar Lenkijoje.

Kaimyninėse demokratijose taikoma jų parlamentų rinkimų tvarka ir Lietuvai nėra svetima. Tarpukaryje Lietuvos Respublikos Seimas buvo renkamas naudojant tik proporcinę rinkimų sistemą. 1920–1926 m. Lietuvos teritorija buvo padalyta į šešias (Marijampolės, Kauno, Raseinių, Telšių, Panevėžio ir Utenos), vėliau, prijungus Klaipėdos kraštą – į septynias (1926 m. renkant III Seimą) daugiamandates rinkimų apygardas, kuriose renkamų Seimo narių

skaičius varijavo nuo 14 iki 24 (Steigiamasis Seimas, 1920–1922 m.) ir, sumažinus Seimo narių skaičių, nuo 9 iki 18 (III Seimas, 1926–1927 m.)⁵⁰. Dėl demografinių priežasčių keičiantis rinkėjų skaičiui, apygardų ribų peržiūrėti nereikėdavo, pakakdavo tiesiog patikslinti apygardoms tenkančias mandatų kvotas. Iš tiesų buvo suformuotos dar keturios daugiamandatės apygardos (Vilniaus, Lydos, Balstogės ir Gardino)⁵¹, tačiau joms priskirtos tuo metu Lenkijos okupuotos teritorijos, tad šiose apygardose Seimo rinkimai nevyko. Ši tvarka buvo pakeista sovietmečiu – SSRS okupacijos metais „rinkimai“ Lietuvoje, kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje, buvo vykdomi taikant mažoritarinę rinkimų sistemą – Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos deputatai formaliai buvo „renkami“ vienmandatėse apygardose. Šiuo metu Lietuvoje taikoma paralelinė rinkimų sistema savo geneze neabejotinai siejasi su sovietmečiu egzistavusia „rinkimų“ tvarka ir turi jos elementų. Taigi Seimo rinkimų tvarkos pakeitimą, pereinant prie grynai proporcinės rinkimų sistemos, šalies teritoriją padalijant į kelias daugiamandates apygardas, istoriniu požiūriu reikėtų vertinti kaip Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų tvarkos restituciją.

Svarbu apsispręsti, kiek daugiamandačių apygardų reikėtų Lietuvai? Ar jų pakaktų tik kelių, kaip yra kaimynėje Latvijoje, ar kelio-likos, pavyzdžiui, sutapatinant su apskritimis, atskirai dar išskiriant Vilnių, Kauną, panašiai kaip į daugiamandates apygardas padalyta Estijos teritorija. Norint tai įvertinti, pirmiausia aktualu nustatyti suformuotų daugiamandačių apygardų rinkėjų skaičiaus proporcijas, kurios lemtų Seimo mandatų kvotų pasiskirstymą. Tarpukario Lietuvoje taikyta puiki tradicija daugiamandates apygardas sudaryti sujungiant kelias to meto apskritis, o rinkimų apylinkės atitikdavo valsčių ribas. Tokia tvarka tikrai geresnė nei dabartinė, kai sudarant vienmandates apygardas skaldomos savivaldybės, o rinkimų apylinkių ribos ne visada dera su seniūnijų ribomis.

⁵⁰ Vilma Akmenytė-Ruzgienė ir Žydrūnas Mačiukas, „1920–1940 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai: faktai ir skaičiai“, *Lietuvos Respublikos Seimas*, žiūrėta 2021 m. gruodžio 28 d., https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38152&p_k=1.

⁵¹ Ibid.

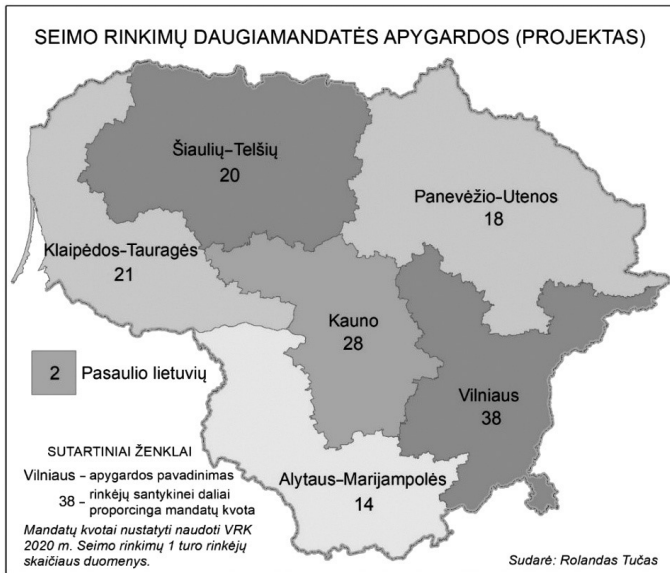
Jei daugiamandatės apygardos būtų sutapatintos su Lietuvos apskritimis (10), atskirai suformuojant dar ir Pasaulio lietuvių daugiamandatę apygardą (11-oji) ir paliekant dabartinį Seimo narių skaičių (141), tada, atsižvelgiant į 2020 m. Seimo rinkimų 1-ojo turo registruotų rinkėjų (2 457 722) pasiskirstymą apygardose, mandatų kvotos (vieno mandato kvota – 17 431 rinkėjas) pasiskirstytų štai taip: Vilniaus apsk. – 38 mandatai, Kauno apsk. – 28, Klaipėdos apsk. – 16, Šiaulių apsk. – 13, Panevėžio apsk. – 11, Alytaus, Marijampolės, Telšių ir Utenos apsk. – po 7, Tauragės apsk. – 5 ir Pasaulio lietuvių – 2. Ateityje ir toliau didėjant užsienyje balsuojančių rinkėjų skaičiui, o ypač – jei būtų nuspręsta įvesti balsavimą internetu, Pasaulio lietuvių daugiamandatei apygardai skirta mandatų kvota proporcingai padidėtų. Daugiamandates apygardas sutapatinant su apskritimis taptų aktuali minimalaus barjero atstovauti problema, nes mažosiose apygardose nebūtų įmanoma taikyti šiuo metu nustatyto 5 proc. partijoms ir 7 proc. jų koalicijoms barjero. T. y. „natūralus barjeras“ būtų gerokai aukštesnis už įstatymais nustatytą. Toliau neišvengiamai mažėjant rinkėjų skaičiui mažosiose apskrityse: Tauragės, Utenos, Telšių, Marijampolės, Alytaus, Panevėžio, Šiaulių, daugiamandatėms apygardoms rinkėjų kvota būtų mažinama, o augančiose Vilniaus, Kauno, Klaipėdos apygardose – didinama. Tai gerokai iškreiptų rinkėjų politinių preferencijų ir partijų gautų mandatų skaičiaus proporcijas, nes ne tik neįtakingiausias, bet ir populiariausios politinės jėgos, kurios šiandien sėkmingai įveikia 5 proc. barjerą, mažosiose daugiamandatėse apygardose neįstengtų gauti mandatų, nes „natūralus barjeras“ būtų daug aukštesnis už įstatymais nustatytą. Be to, didesnis apygardų skaičius dėl liekanų visada mažina proporcingumą. Seimo rinkimų proporcinėje dalyje mandatų paskirstymui taikomas pats paprasčiausias, didesniai proporcingumui palankus Hare'o kvotos ir liekanos metodas. Tačiau taikant daliklių metodus – Sainte-Lague (taikomas Latvijoje), d'Hondto (taikomas Skandinavijos šalyse) proporcingumas dar labiau iškreipiamas didesnių partijų naudai (ypač – taikant d'Hondto metodą). Proporcingumo iškraipymai taip pat didėja didėjant daugiamandačių apygardų skaičiui, mažėjant apygardoms tenkančių mandatų skaičiui ir didėjant leidimo atstovauti barjerui.

Minėtus trūkumus galima sumažinti pritaikius tarpukario Lietuvos patirtį – daugiamandates apygardas formuoti sujungiant mažesnes apskritis. 2 lentelėje ir žemėlapyje (žr. pav.) pateiktas optimalus apskričių jungimo į daugiamandates apygardas variantas. Daugiausia rinkėjų turinčias Vilniaus ir Kauno apskritis tikslinga palikti kaip atskiras daugiamandates apygardas, o likusias (8) sujungti po dvi. Be to, griežtai laikantis apskričių neskaldymo taisyklės, t. y. daugiamandates apygardas sudarius ne jungiant savivaldybes, o apskritis, būtų iš esmės visiškai pašalinta džerimanderingo galimybė. Nes jungiant savivaldybes ir neatsižvelgiant į apskričių ribas, išliktų grėsmė, kad apygardų „dėlionės“ bus palankios kuriai nors politinei partijai ir išliks politinis spaudimas prieš rinkimus jas perbraižyti.

Šis variantas yra geresnis, nes labai sumažėja rinkėjų skaičiaus skirtumai tarp didžiausių (Vilniaus, Kauno) ir mažiausių (Alytaus–Marijampolės ir kt.) daugiamandačių apygardų, išsprendžiama leidimo atstovauti barjero suvienodinimo problema. Apygardos tampa panašesnės ir užimamu plotu bei jas sudarančių rinkimų apylinkių skaičiumi. Svarbus tokiu principu suformuotų daugiamandačių apygardų pranašumas – jų derinimas su Lietuvos administraciniu suskirstymu. Dėl demografinių priežasčių kintant rinkėjų skaičiui apygardose

2 lentelė. Seimo mandatų paskirstymas daugiamandatėms apygardoms, sudarytoms sujungus mažesnes apskritis (7 apygardų variantas).

Apygardos (apskrities) pavadinimas	Apylinkių skaičius (2020 m.)	Rinkėjų skaičius (2020 10 11)	Rinkėjų sk. proporcingas mandatų sk.	Mandatų kvota
1. Vilniaus	360	662 605	38,01	38
2. Kauno	326	486 893	27,93	28
3. Klaipėdos–Tauragės	295	361 302	20,73	21
4. Šiaulių–Telšių	334	345 855	19,84	20
5. Panevėžio–Utenos	346	310 623	17,82	18
6. Alytaus–Marijampolės	277	246 941	14,17	14
7. Pasaulio lietuvių	51	43 503	2,50	2
Iš viso	1 989	2 457 722	141	141

Pav. Siūlomas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų daugiamandangių apygardų žemėlapis.

neberekėtų peržiūrėti jų ribų, o *lygios rinkimų teisės* principas būtų įgyvendintas periodiškai perskaičiuojant mandatų kvotas. Taip būtų išvengta galimų džerimanderingo manipuliacijų prieš kiekvienus rinkimus perbraižant vienmandangių apygardų žemėlapius. Tokia Seimo rinkimų tvarka būtų teisinga, paprasta, efektyvi ir reikalaujanti gero kai mažiau biudžeto išlaidų. Be to, tai užtikrintų ir tam tikrą atskirų Lietuvos regionų atstovavimą, kas galimai būtų pravartu kaip kompromisas siekiant bent iš dalies atsižvelgti į mažoritarinės rinkimų sistemos šalininkų teritorinio atstovavimo argumentą.

Išvados

Prieš kiekvienus Seimo rinkimus pasipila siūlymai dėl Seimo rinkimų tvarkos keitimo. Pastaruoju metu diskusijos šiuo klausimu tapo dar intensyvesnės ir apima jau ne tik priešrinkiminį laikotarpį. Tokias

tendencijas reikėtų vertinti pozityviai, nes iš tiesų šiuo metu Seimo rinkimuose taikoma mišri paralelinė rinkimų sistema turi nemažai trūkumų, kurie tapo dar aštresni susidūrus su itin intensyviais demografiniais procesais. Problemiškiausia mišrios paralelinės Seimo rinkimų sistemos sudedamoji – mažoritarinė jos dalis, kurioje labai ryški ir geografinė dimensija. Itin dažnas, tačiau neišvengiamas vienmandačių rinkimų apygardų žemėlapiu perbraižymas dar papildė jau ir taip nemenką Seimo rinkimuose taikomos rinkimų sistemos trūkumų sąrašą. Ateityje šie trūkumai tik ryškės, nes, demografinėms tendencijoms nesikeičiant, nuo Lietuvos didmiesčių atokiau esančiuose regionuose ir toliau bus naikinamos vienmandatės apygardos, sparčiai plėsis likusių apygardų užimami plotai. Iš kelių savivaldybių sudarytų apygardų atskirose jų dalyse gyvenančių rinkėjų politinės preferencijos dažnai gerokai skiriasi, dėl šios priežasties apygardų viduje aštrėja politinė konkurencija, prastėja prijungtų teritorijų rinkėjų atstovavimas Seime. Šią problemą išspręstų esminė Seimo rinkimų sistemos reforma – proporcinės rinkimų sistemos įteisinimas visiškai atsisakant mažoritarinės jos sudedamosios.

Nors tiek visuomenė, tiek politikai šiuo metu nėra linkę pritarti tokiai idėjai, ši sistema galėtų padėti rinkimų sistemą „pagydyti“ nuo esamų ydų, o šalyje galėtų išlikti ir personalizuoto (regioninio) atstovavimo galimybė. Siekiant užtikrinti regionų atstovavimą ir atveriant galimybes įtakingesnėms regioninėms partijoms gauti mandatų Seime, tikslinga Seimo rinkimams sudaryti kelias daugiamandates apygardas, kuriose rinkimai būtų vykdomi tik pagal proporcinę rinkimų sistemą. Išties verta prisiminti tarpukario Lietuvos trečiojo dešimtmečio patirtį, kai daugiamandatės Seimo rinkimų apygardos buvo sudarytos sujungiant to meto apskritis. Tikslinga šią idėją perkelti į šiandieną – Seimo rinkimų daugiamandačių apygardų ribas sutapatinti su Lietuvos apskričių ribomis, taip pat sudaryti atskirą apygardą užsienyje gyvenantiems mūsų šalies piliečiams. Mažesnes Lietuvos apskritis prasminga sujungti, nes to nepadarius dėl mažos joms tenkančių mandatų kvotos (pvz., Tauragės apskrčiai – tik 5 mandatai), natūralusis leidimo atstovauti barjeras taptų gerokai aukštesnis nei nu-

statyta Rinkimų kodekse, ir taip būtų pažeidžiama dalies gana įtakingų šalies politinių jėgų kandidatų teisė būti išrinktiems. Optimalus variantas – 7 daugiamandatės apygardos: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos–Tauragės, Šiaulių–Telšių, Panevėžio–Utenos, Alytaus–Marijampolės ir Pasaulio lietuvių. Apskričių neskaldymo taisyklė leistų išvengti galimų teritorinių manipuliacijų sudarant daugiamandates apygardas. Apygardose keičiantis rinkėjų skaičiui, būtų perskirstomos mandatų kvotos, o apygardų ribos išliktų stabilios. Tokia tvarka būtų ne tik demokratiškesnė – palankesnė *lygios rinkimų teisės* užtikrinimui, teisingesnė – geriau atspindėtų rinkėjų politinių preferencijų regionines proporcijas, stabilesnė – visada išliktų tos pačios daugiamandatės rinkimų apygardos, paprastesnė bei aiškesnė rinkėjams, bet ir mažiau kainuotų valstybės biudžetui.

Straipsnyje vartojamų partijų pavadinimų santrumpų sąrašas

DP – Darbo partija
LDDP – Lietuvos demokratinė darbo partija
LLRA-KŠS – Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjunga
LP – Laisvės partija
LRLS – Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis
LVŽS – Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga
LŽP – Lietuvos žaliųjų partija
PLT – partija „Laisvė ir teisingumas“
PTT – partija „Tvarka ir teisingumas“
TS-LKD – Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai

Literatūra ir šaltiniai

- „Boundary Delimitation“. *The Electoral Knowledge Network „ACE Project“*. Žiūrėta 2022 m. rugsėjo 28 d. <https://aceproject.org/ace-en/topics/bd/bdb/default>.
- „Code of Good Practice in Electoral Matters“. *European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission)*. Priimta 2002 m. spalio 18–19 d. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e).
- „Comparative Table on Constituency Delineation and Seat Allocation, Study No. 873/2017“. *European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission)*. Paskelbta 2018 m. sausio 22 d. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2017\)023rev-bil](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2017)023rev-bil).

- „Electoral Code becomes Effective in Ukraine“. *Interfax Ukraine*. Paskelbta 2020 m. sausio 1 d. <https://en.interfax.com.ua/news/general/633561.html>.
- „Electoral Law“. *European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission)*. Priimta 2013 m. liepos 3 d. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL\(2013\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL(2013)006-e).
- „Kodeks wyborczy“. *Sejm*. Žiūrėta 2022 m. rugsėjo 28 d. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110210112/U/D20110112Lj.pdf>.
- „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas Lietuvos Respublikos vardu, Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 9 straipsnio 1 dalies (2012 m. lapkričio 6 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Lietuvos Respublikos Seimas*. Priimta 2015 m. spalio 20 d. Nr. KT27-N16/2015. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4b35fde0776511e59a1ed226d1cbe5b5/ulNUuDYZVW>.
- „Lietuvos Respublikos Rinkimų kodeksas“. *Lietuvos Respublikos Seimas*. Priimta 2022 m. liepos 19 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/44e06821075711edbfe9c72e552dd5bd>.
- „Lietuvos Respublikos Seimo darbo grupės dėl rinkimų sistemų peržiūros posėdis: klausymai su politologais (nuotoliniu būdu)“. *Lietuvos Respublikos Seimas*. Posėdis transliuotas 2021 m. balandžio 6 d. https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35448&p_k=1&p_event_id=16222.
- „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas (Suvestinė redakcija: 2019-01-01 – 2019-06-30)“. *Lietuvos Respublikos Seimas*. Priimta 2018 m. gegužės 17 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1536/DweiXSxIJZ>.
- „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas (Suvestinė redakcija: 2022-01-01 – 2022-04-26)“. *Lietuvos Respublikos Seimas*. Priimta 2020 m. sausio 14 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1536/iQFAcAhSBY>.
- „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas, 9 str. 1 dalis“. *Valstybės žinios*. Priimta 1992 m. rugpjūčio 10 d.
- „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2, 7, 9, 19, 20, 23, 25, 29, 95 straipsnių pakeitimo ir 12, 13, 14 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas“. *Lietuvos Respublikos Seimas*. Priimta 2002 m. birželio 20 d. Nr. IX-967. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B686219D4E5>.
- „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo Nr. I-2721 5-1, 9, 10, 11, 15, 17, 18, 25, 26, 35, 37, 38, 39, 41, 43, 51, 55, 56, 61, 67-1, 89, 91, 92, 97 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 93-1 straipsniu įstatymas“. *Lietuvos Respublikos Seimas*. Priimta 2015 m. lapkričio 19 d. Nr. XII-2052. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/33af6fa2936a11e59c9a8f8c9980906b>.
- „Riigikogu Election Act“. *Riigi Teataja*. Galiojanti redakcija nuo 2021 m. sausio 1 d. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/510032014001/consolide/current>.

- „Sprendimas dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos rinkimų sistemos analizei atlikti ir reikalingų įstatymų projektams parengti sudarymo“. *Lietuvos Respublikos Seimas*. Priimta 2021 m. kovo 17 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/cd4f9e30872c11eb998483d0ae31615c?jfwid=-2w5iqgbpu>.
- „The Saeima Election Law“. *Latvijas Republikas Saeima*. Žiūrėta 2022 m. rugsėjo 28 d. <https://www.saeima.lv/en/about-saeima/saeimas-velesanas-1/saeimas-velesanu-likums-1>.
- Akmenytė-Ruzgienė, Vilma ir Žydrūnas Mačiukas. „1920–1940 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai: faktai ir skaičiai“. *Lietuvos Respublikos Seimas*. Žiūrėta 2021 m. gruodžio 28 d. https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38152&p_k=1.
- Blais, André ir Louis Massicotte. „Electoral Systems“. In *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*, 40–69. London: SAGE Publications, 2002.
- Carey, John M. ir Simon Hix. „The Electoral Sweet Spot: Low-Magnitude Proportional Electoral Systems“. *American Journal of Political Science* 55, nr. 2 (February 2011): 383–397. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2010.00495.x>.
- Daugirdas, Vidmantas ir Rolandas Tučas. „Džerimanderingas“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XX t., 740. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011.
- Ferrara, Federico, Erik S. Herron ir Misa Nishikawa. *Mixed Electoral Systems – Contamination and Its Consequences*. New York: Palgrave Macmillan, 2005. <https://doi.org/10.1057/9781403978851>.
- Jastramskis, Mažvydas. „Ar turime gerai prognozuojamą rinkimų sistemą?“ In *Ar galima prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, red. Mažvydas Jastramskis, 227–252. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- . „Effects of the Mixed Parallel Electoral System in Lithuania: The Worst of All Worlds?“ *Parliamentary Affairs* 72, nr. 3 (July 2019): 561–587. <https://doi.org/10.1093/pa/gsy030>.
- Johnston, Ron, Charles Pattie ir David Rossiter. „Boundaries in Limbo: Why the Government cannot decide How Many MPs There should be“. *LSE*. Paskelbta 2019 m. gegužės 1 d. <https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/boundaries-in-limbo/>.
- Krupavičius, Algis ir Robertas Pogorelis. „Rinkimų sistema ir rinkimai“. In *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, sud. Algis Krupavičius ir Alvidas Lukošaitis, 243–296. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004.
- Lėka, Aušra. „Lietuvos ateitį lemia senstanti mažuma. Parengtas projektas, kuris pakeis rinkimų baigtį“. *Delfi*. Publikuota 2015 m. rugsėjo 23 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-valdo-senstanti-mazuma.d?id=69063598/>.
- Morkevičius, Vaidas. „Padalytas balsavimas 1996–2016 metų Seimo rinkimuose: mastas ir pobūdis“. *Politologija* 88, nr. 4 (2017 gruodis): 105–141. <https://doi.org/10.15388/Polit.2017.4.11160>.

- „Padalytas balsavimas Seimo rinkimuose: Lietuvos rinkėjas mėgsta „dienos pietus“ ar renkasi iš viso meniu?“ In *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, red. Mažvydas Jastramskis, 281–308. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Norris, Pippa. „Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems“. *International Political Science Review* 18, nr. 3 (July 1997): 297–312. <https://doi.org/10.1177/019251297018003005>.
- Pukenė, Rūta. „Nykstanti Lietuva: sudarė žemėlapi, kas mūsų laukia po 5 metų“. *Delfi*. Publikuota 2017 m. lapkričio 14 d. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/nykstanti-lietuva-sudare-zemelapi-kas-musu-laukia-po-5-metu.d?id=76334867>.
- „Viešina dar neįvertintus skaičius: Lietuvai prognozuojama nauja demografinė krizė“. *Delfi*. publikuota 2017 m. lapkričio 30 d. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/viesina-dar-neivertintus-skaicius-lietuvai-prognozuojama-nauja-demografine-krize.d?id=76346783>.
- Ramonaitė, Ainė et al. „Post-Election Survey, January - February 2021“. *LiDA*. <https://hdl.handle.net/21.12137/KVY7LE>.
- Tučas, Rolandas. „Kodėl būtina keisti Seimo rinkimų tvarką“. *Delfi*. Publikuota 2021 m. balandžio 14 d. <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rolandas-tucas-kodel-butina-keisti-seimo-rinkimu-tvarka.d?id=86931171>.
- „Lietuvos demografinės prognozės 2017–2021 m.“ Parengta 2017 m. spalio 25 d. https://www.academia.edu/35169930/LIETUVOS_DEMOGRAFIN%C4%96S_PROGNOZ%C4%96S_2017_2021_M/.
- „Ryškejantys Seimo rinkimų vienmنداčių rinkimų apygardų kontūrai“. *Vyriausioji rinkimų komisija*. Žiūrėta 2021 m. spalio 28 d., https://www.vrk.lt/documents/10180/597797/Tucas_R_Ryskejantys_Seimo_rinkimu_vienmndačiu_rinkimu_apygardu_konturai.pdf/;
- Žalimas, Dainius. „Lietuvos rinkimų sistema sunkiai dera su Konstitucijos logika“. *Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas*. Publikuota 2019 m. spalio 2 d. <https://www.lrkt.lt/lt/naujienos/ivykiai/dainius-zalimas-lietuvos-rinkimu-sistema-sunkiai-dera-su-konstitucijos-logika/1482>.